

Strovuur of veenbrand?

Ward Hermans en ‘Het Vlaamsche Front’ in Turnhout (1919-1921)

door Gui van Gorp

Tot voor 2012 was het ons amper bekend dat er een min of meer werkzame afdeling van HVF in de stad Turnhout (kortstondig) bestaan had¹. Toen in het voorjaar van 1925 door Thomas de Backer met enkele medestanders de Katholieke Vlaamsche Volkspartij (KVV) in het arrondissement en de stad gesticht werd, werd er immers - ondanks het feit dat een aantal personen in beide groeperingen actief waren geweest en het opnieuw werden - in het weekblad *De Nieuwe Kempen* nooit verwezen naar HVF². Nochtans was dat toch maar enkele jaren geleden! De hoofdreden was wellicht de te grote levensbeschouwelijke afstand tussen HVF en de nieuwe formatie. De KVV zag zich immers als een nieuwe en alternatieve katholieke partij terwijl HVF op het standpunt van de godsvrede stond en op de eerste plaats vermoedelijk daardoor in het begin van de jaren '20 in de Kempen niet van de grond was gekomen.

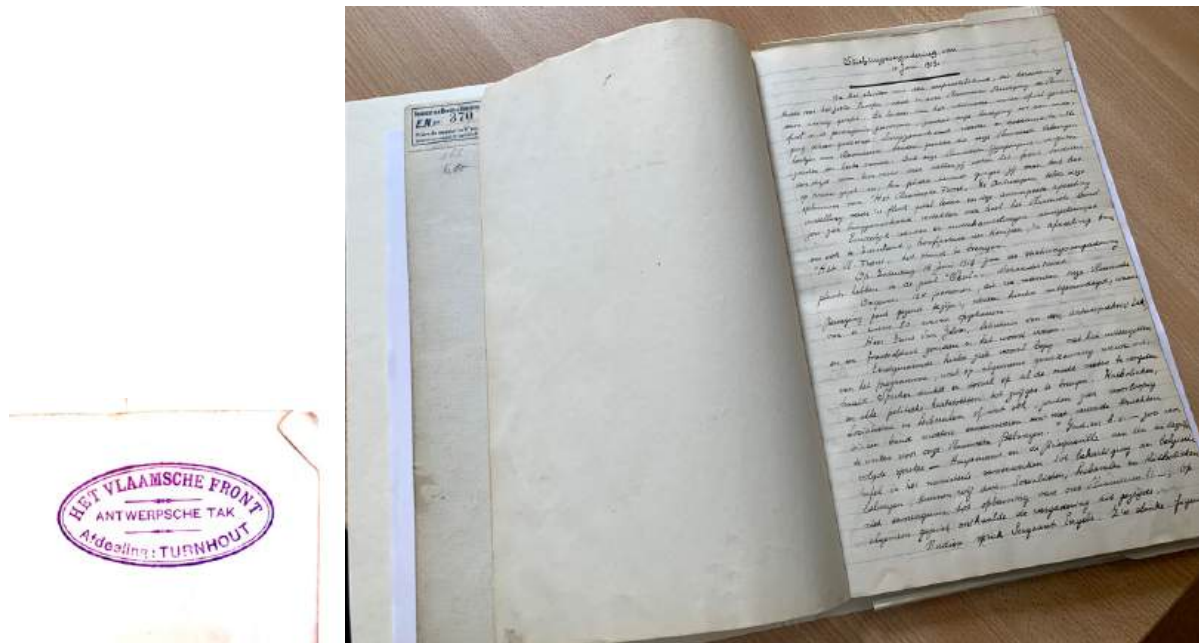
In zijn slotbeschouwingen van het recente boek *Van Frontbeweging naar Frontpartij. De beginjaren van het politieke Vlaams-nationalisme (1915-1923)* typeert Romain Vanlandschoot (p. 303 e.v.) op schematische wijze de eerste jaren van ‘Het Vlaamsche Front’ (HVF). Weinig verrassend sloot Turnhout regionaal aan bij de Antwerpse groep rond onderwijzer-brancardier Herman van Puymbrouck maar ideologisch was de situatie en de samenstelling in beide steden volkomen anders. Was er in de Kempen ook sprake van een groep ex-activistische jongeren (of ouderen) die al meteen vanaf de stichting van de HVF-afdeling werden binnen geloodst? Daar

¹ Het notulenboek ervan, dat loopt over de periode juni 1919 tot maart 1921 is bewaard in het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams-nationalisme (ADV N) in de Lange Leemstraat 26, 2018 Antwerpen, onder BE ADVN AC-518/2000(2/1). Het meet 32,5 op 21 cm. en werd in 2001 gedeponneerd door glazenier en poppenspeler Herman Wauters (Antwerpen 1929), die in Mortsel woont en de enige zoon is van Eugene Wauters, in 1921 de laatste verslaggever van HVF in Turnhout.

Graag wil ik hier alvast mijn dank betuigen aan het personeel van het ADVN, het Letterenhuis (vroeger AMVC), het Rijksarchief Borgerhout en het Stadsarchief Turnhout. Mijn dank is nog groter voor de vele genealogische gegevens die ons uiterst bereidwillig werden bezorgd door onze gedreven oud-leerling Guy Spaepen! Ook zijn zeer keurige webstek ‘Turnhout van vroeger’ bracht vaak uitsluitel. Dank tenslotte aan voorzitter Bert Hendrickx van Taxandria voor zijn bereidwillige hulp bij de illustraties en het bieden van de gelegenheid tot publicatie van dit onderzoek.

² Met de financiële steun van industrieel Jan van Mierlo (Turnhout 1888 – Turnhout 1977) en in (veel) mindere mate van dokter Laurent Spaenenborgh (Turnhout 1891 – Turnhout 1967) verscheen op 11 juli 1925 het eerste nummer van *De Nieuwe Kempen*. Het werd gedrukt bij Judo Deckx-vanTulden in de Otterstraat 64, droeg als ondertitel ‘Katholiek Vlaamsch Volksblad. Voor God, Volk en Vlaanderen’ en mag gezien worden als het partijorgaan van de Katholieke Vlaamsche Volkspartij van Thomas de Backer (Mol 1892 – Beerse 1971), die in 1925 tot volksvertegenwoordiger verkozen was. De Groot-Nederlandse lijn van De Backer en Leo Wouters (Leopoldsburch 1902 – Gent 1987) en bepaalde karakteristieke onverenigbaarheden leidden in 1930 tot een aanslepend conflict met Van Mierlo die uiteindelijk zijn eigen weekblad *De Week* stichtte. Na de inschakeling in december 1934 van de KVV in het Vlaamsch-Nationaal Verbond van Staf de Clercq bleef het blad zijn eigen gang gaan maar volgde vanaf eind 1936 tot aan het begin van de Tweede Wereldoorlog getrouw de VNV-lijn. Cf. Gui van GORP, ‘Het geschil Thomas De Backer – Jan Van Mierlo 1930-1932. De strijd tussen federalisten en Grootnederlanders in de Kempense microcosmos’, in: *Taxandria*, 1985, p. 169-183 en ‘Nederlaag en vergelding. Thomas de Backer 1892-1971’, in: *Kempens Geheugen. Nr. 34: De Kempen en de Tweede Wereldoorlog*, 2021, p. 59-94; Bieke VERHAERT, ‘De verhouding van volksvertegenwoordiger Thomas Debacquer tot het VNV’, in: *Wetenschappelijke Tijdingen (WT)*, 1984, nr. 4, p. 230-242 en 1985, nr. 1, p. 14-26. Mijn hierboven vermeld artikel uit 1985 is ondertussen verouderd; vandaag beschikken we immers o.a. over de nagelaten ‘politieke’ papieren van Jan van Mierlo en Laurent Spaenenborgh!

bestaan inderdaad enkele aanwijzingen voor maar die hadden beslist geen vrijzinnige achtergrond zoals Leo Augusteys, Herman Vos of Antoon Jacob in de Scheldestad. Of is HVF in onze stad juist een strovuur gebleken omdat het er niet of onvoldoende in geslaagd is die jongemannen aan te trekken en te behouden? En zo ja: hoe kwam dat dan? Door een (katholiek) geïnspireerd puritanisme langs de ene kant of uit angst om voor extremisten versleten te worden langs de andere zijde? Of waren er nog andere oorzaken?



Het Verslagboek zoals het bewaard wordt in het ADVN – Antwerpen - stempelafdruk van HVF waaruit blijkt dat Antwerpen Turnhout beschouwde als een afdeling, niet als een aparte entiteit - foto's GvG.

Wanneer werd het Belgisch leger gedemobiliseerd?

Een van de belangrijkste uitgegeven bronnen voor de geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog in de Kempen (maar toch vooral in Turnhout) is het boek *De Duitschers in de Kempen* door Eugene Waterschoot. Die stipuleert uitdrukkelijk dat het nieuws van de Wapenstilstand van 11 november een compleet etmaal nodig had om Turnhout te bereiken: we kunnen het ons vandaag nog nauwelijks voorstellen³. En het was deze keer niet de zoveelste kwakkel! Vanaf de 13^{de} en 's anderendaags ook nog trokken eindeloze rijen Duitsers dwars door de stad in de richting van hun *Heimat*.⁴ Maar hoezeer er ook naar was verlangd, dat betekende uiteraard niet dat daarmee de oorlog gelijk afgelopen was en dat de soldaten, vrijwilligers en dienstplichtigen, van de IJzer naar huis konden keren!

Terwijl in het kasteel van Loppem in de buurt van Brugge de door de koning samengeroepen topfiguren van het land (met de katholieke oud-premier Charles Woeste als opvallende afwezig) op 14 november hun conferentie die een nieuw land zal tot stand brengen stilaan afrondden, arriveerde in de ochtend in haar garnizoensstad Antwerpen per boot het 5^{de} Linieregiment dat zijn intrek nam in de Falconkazerne aan het gelijknamige plein in het Schipperskwartier. In de namiddag stak het 15^{de}, haar zusterregiment, eveneens de Schelde over en bezette de Sint-Joriskazerne aan de Begijnenvest, waar vandaag een stedelijke onderwijsinstelling gevestigd is⁵.

³ Eugene WATERSCHOOT, *De Duitschers in de Kempen*, p. 276-278.

⁴ WATERSCHOOT, p. 279.

⁵ *Aankondigingsblad (AB)*, 24 november 1918, p. 5.

In de dagen en weken van de opmars van het Belgisch leger in de richting van Duitse grens en Rijn mochten de soldaten wier familie de buurt woonde voor korte tijd naar huis. In de nacht van 15 op 16 november waren de laatste Duitse bezetters uit Turnhout vertrokken en in de namiddag van die zaterdag arriveerden op ongeordende wijze de eerste Belgische soldaten.⁶ Pas op 20 november 's avonds deed een compagnie Belgische karabiniers-wielrijders zijn officiële intrede in de stad maar ondertussen waren reeds groepjes andere militairen na vier lange jaren afwezigheid hun dierbaren komen begroeten⁷. Op het einde van de maand riep de regering zes klassen (1894-1899) miliciens onmiddellijk onder de wapens⁸. In mei 1919 waren reeds 111.000 soldaten gedemobiliseerd en bleven er 210.000 onder de wapens waarvan er nog eens 110.000 dra naar huis zouden worden gestuurd, de oorlogsvrijwilligers als eersten⁹.

De straatrepressie tegen het activisme

Over de naoorlogse repressie van het activisme in België bestaat zo goed als geen literatuur, zeker niet in vergelijking met de Tweede Wereldoorlog. In nog mindere mate geldt dat ook voor de zgn. spontane volkswuede. In 1991 gaf de 'Stichting Mens en Cultuur' *Het activistisch avontuur* van Daniël Vanacker uit, een zowel naar vorm als inhoud voorbeeldige studie over dat verschijnsel in en om Gent. En twintig jaar geleden publiceerde Antoon Vrints zijn monografie over het activisme in (de stad) Antwerpen¹⁰. Maar waar Vanacker nog enkele paragrafen wijdde aan de juridische bestraffing van de Gentse leiders, eindigt het werk van Vrints op de dag van de Wapenstilstand. Merkwaardig en tegelijk jammer, want vooral het onderwerp van het straatgeweld moet deze laatste auteur toch geboeid hebben, getuige daarvan zijn werk *Het theater van de straat. Publiek geweld in Antwerpen tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw*.

Op zondag 17 november vonden in onze stad erge baldadigheden plaats tegenover (al dan niet vermeende) activisten, hun huizen en bezittingen en al wie met de Duitse bezetter te nauwe contacten had onderhouden¹¹. Helaas glijdt ook Sam van Clemen met een spijtige oppervlakkigheid over het lot van de Kempense activistische leiders (Vogels, Jageneau, Jacobs, Fabri, Bellefroid e.a.)¹². Van een aantal Turnhoutse vrouwen die te intieme fysieke contacten met de bezetters hadden onderhouden, werden de haren afgeknipt waarna ze op de kiosk op de Grote Markt te schand werden gesteld¹³. Elders in de Kempen noteerden we opstootjes en plunderingen in Hoogstraten (waar het antiquariaat van Lambert Jageneau sr. op de Vrijheid, naast het Klein Seminarie, werd geplunderd)¹⁴. Uit de verslagboeken van het Molse

⁶ WATERSCHOOT, p. 279.

⁷ WATERSCHOOT, p. 281. In het in 1919 gedrukte *Beknopt Verslag der Voornaamste Gebeurtenissen die zich in Turnhout hebben voorgedaan gedurende den oorlog (1914-1918). Aan den Gemeenteraad voorgedragen door den heer dde Burgemeester F. du Four in naam van het Schepencollege, in zitting van 17 December 1918*, lezen we 'op 29 November'. Volgens *De Kempenaar (DK)*, 19 oktober 1919, p. 1 waren er 1400 Turnhoutenaars (al dan niet als vrijwilliger) onder de wapens geweest tijdens de Grote Oorlog.

⁸ *AB*, 1 december 1918, p. 5.

⁹ *DK*, 18 mei 1919, p. 1.

¹⁰ Antoon VRINTS, *Bezette stad. Vlaams-nationalistische collaboratie in Antwerpen tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, 2002. De term 'Vlaams-nationalistisch' in de ondertitel bevreedt ons wat want die strekking vond pas na de Eerste Wereldoorlog algemeen ingang.

¹¹ WATERSCHOOT, p. 280.

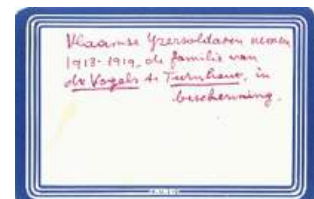
¹² Van CLEMEN, 2004, p. 192 en 205 en opnieuw in 'Activisme in Turnhout', in: *Taxandria*, 2015, p. 28.

¹³ Sam van CLEMEN, *Turnhout tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Turnhout, 2004, p. 197.

¹⁴ *OV*, 4 september 1920, p. 3; *DNK*, 20 juli 1929, p. 10 en WATERSCHOOT, p. 278-280. Tweemaal leverde deze gebeurtenis de inspiratie voor een literair werk: Lode BAEKELMANS, *De mannen van "Elck wat wils"*, Amsterdam, [1925] en Jet JORSSSEN, *Ballingschap*, Brecht-Antwerpen, 1986.

Studentengild ‘Vlaamsch en Volksch’¹⁵ leren we dat deze vereniging tussen 5 mei 1916 en 12 september 1919 blijkbaar geen openbare activiteiten ontplooid, zelfs geen bestuursvergaderingen hield¹⁶. Maar tussen beide verslagen staat over heel de pagina 66 met paarsblauw potlood in een vrij groot lettertype geschreven: ‘Steeds oorlog en groeiende activistenjacht’. Zo vatten deze vijf woorden haast drieënhalf jaar samen waarbij opvalt dat het scharniermoment van de Wapenstilstand daartussen ontbreekt.

En de teruggekeerde soldaten lieten begaan? Wellicht niet allemaal, alvast in Turnhout niet (cf. de foto van de familie Vogels). In Antwerpen kwam korporaal Vansina tussenbeide om de terugkerende Frans van Cauwelaert, die werd uitgescholden en belaagd door het gepeupel, in bescherming te nemen en uiteindelijk zelfs te doen toejuichen. En hij concludeerde: ‘De Vlaamse soldaten zijn even onthutst over de Vlaamsvijandigheid van de bevolking als de bevolking over hun strijdvaardige Vlaamsgezindheid’¹⁷.



Deze foto werd mij in 1980 door Ward Hermans ter hand gesteld, samen met het vrij pathetisch bijschrift– hij werd gemaakt in de lente van 1919 – dankzij Hermans zelf en Eugene van Autenboer konden we de meeste personen identificeren, van links naar rechts: René Verschoren – bovenaan onbekende – daaronder onbekende – vooraan Frans Vogels (= zoon Jan Vogels) – bovenste rij Franz Joosten – onder hem een onbekende ‘uit studentenmiddens’ – Marie-Louise Vogels (= dochter Jan Vogels) – boven haar: Eugene Wauters – Jeanne Vogels (= zuster van Jan Vogels) – Ernest Wauters – Jos of Jan Joosten (oorlogsvrijwilliger en later NMBS-beampte) – Gust Joosten (later BWP-gemeenteraadslid en senator)

De zomer van 1919

Op zondag 16 maart om 18u organiseerde ‘Amicitia’ (wellicht in zijn eigen lokaal op de Grote Markt) een ‘Luisterrijk Vaderlandsch Feest voor alle officieren, onderofficieren en soldaten –

¹⁵ Bewaard in de ‘Molse Kamer voor Heemkunde, Geschiedenis en Folklore’. Fotokopies kunnen eveneens geraadpleegd worden het Archief en Museum van het Vlaams Studentenleven in de Universiteitsbibliotheek van Leuven (momenteel enkel op afspraak).

¹⁶ Eén der spilfiguren van ‘Vlaamsch en Volksch’ was Thomas de Backer die rond Pasen (= 23 april) 1916 op clandestiene wijze de ‘Doodendraad’ gepasseerd was ter hoogte van Reusel om vrijwillig dienst te gaan nemen in het Belgisch leger. Cf. Gui van GORP, *Thomas de Backer en de Katholieke Vlaamse Volkspartij in het arrondissement Turnhout tot 1932*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1981.

¹⁷ Dirk VANSINA, *Verschaeve getuigt*, s.d., p. 369-370.

tenminste voor diegenen die het geluk hadden al dan niet tijdelijk reeds thuis te zijn¹⁸. Ene ons verder onbekende J.K. hield er een toespraak vol gezwollen pathos¹⁹ doch het is maar de vraag of die bij iedereen in de smaak viel. Dat was alvast niet het geval bij de studenten waar de radicalisering zich reeds had ingezet c.q. doorgezet. Rond dezelfde tijd besliste immers de Kempische Gilde in Leuven met 47 tegen 7 stemmen het programma van HVF, dat ondertussen in Antwerpen en andere centra met zijn werking van wal was gestoken²⁰, als uitgangspunt te nemen voor haar politieke werking in de Kempen²¹. En op een druk bijgewoonde gowdag van de 'Kempische Hoogstudentengilde' waar Jef Stryckers voorzitter van was, in Herentals eind april nam de 'Mastentop' dezelfde beslissing²².

Op het einde van de lente waren er in de stad algemene stakingen geweest maar de toestand verbeterde stilaan: als eersten gingen de sigarenmakers terug aan het werk. De papiernijverheid slabakte nog, al werd bij Brepols een gunstig akkoord bereikt voor de werklieden die onmiddellijk daarop terug aan het werk gingen. Ook bij Proost, waar twee weken was gestaakt, werd terug gewerkt. Biermans draaide met een vijftigtal 'onvereenigde werklieden' wat aanleiding gaf tot dagelijkse betogingen voor de fabriek door de diverse gesyndiceerden. Schilders en andere werknemers in de bouwsector waren weer aan het werk maar in de steenbakkerijen werd nog verder gestaakt omdat er geen overeenkomst tussen patroons en werklieden kon getroffen worden²³.

De stichting

Reeds tijdens de op zijn einde lopende Duitse bezetting van Turnhout, met name op 1 september 1918, werd er tijdens een 'Kunstfeest' van het activistische Kempisch Vlaamsch Verbond behoorlijk prematuur en bepaald onrealistisch gesproken over de mogelijkheid om na de oorlog een 'Vlaamsche Frontpartij' op te richten²⁴. Die van de IJzer naar het bezette land doorgesijpelde idee leefde toen inderdaad al enige tijd bij de voormannen van de Frontbeweging en kreeg wat later definitief vorm ten huize van Jef Goossenaerts in Ledeberg, tijdens een

¹⁸ AB, 23 februari 1919, p. 2.

¹⁹ Nadien uitgegeven door de drukkerij Wellens-Weckx in Turnhout onder de titel *Hulde aan Koning, Leger en Burgerhelden* en voor 0,75BF verkocht 'ten voordeele der "Afdeling Turnhout" van het Nationaal Werk voor Oorlogsweezen'.

²⁰ In de Scheldestad had een eerste algemene vergadering van het Antwerpsche Front plaats gehad in de loop van januari maar pas op 14 april werd in 'Het Koningsken' in de Wolstraat officieel een afdeling van HVF opgericht met Herman van Puymbrouck als voorzitter en Armand Suls en Antoon en Frans van Gelder als bestuursleden Cf. VANLANDSCHOOT, 2023, p. 141-144 en Jan HUIJBRECHTS, *Vlaams bewegen in Antwerpen. Een stadsgids met 5 cultuurhistorische wandelingen*, Antwerpen, 2011, p. 71.

²¹ *Ons Vaderland (OV)*, 22 maart 1919, p. 4. In het nummer van de dag nadien vernemen we (p. 3) dat de fronterskrant in Turnhout wordt verkocht bij M. Roelandt in de Herentalsstraat 21. Marcellus (Marcel) Maria Eduardus Roelandt (Turnhout 1891 – Borgerhout 1954) studeerde tijdens de oorlog aan de vernederlandste universiteit van Gent waar hij voorzitter was van 'De Mastentop'. De eventueel behaalde diploma's of getuigschriften werden na de oorlog niet erkend. De ex-studenten konden maar vanaf 1922 weer verder studeren of proeven afleggen voor de Centrale Examencommissie. Was Roelandt om den brode dan maar een krantenzaak begonnen? Of ging het om zijn vader Jozef (en staat de 'M.' gewoon voor meneer)? Hij huwde eind 1920 met een meisje uit Rijkervorsel. Het echtpaar vestigde zich in Brugge waar hij zich vestigde als bouwmeester en gezworen landmeter. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij lid van het VNV en de DeVlag wat hem in 1946 op een jaar gevangenisstraf kwam te staan.

Cf. VANACKER, 1991, p. 152-153 en Fred STEVENS, 'Studenten uit de Antwerpse Kempen aan de *Vlaamsche Hoogeschool* te Gent tijdens de Eerste Wereldoorlog (1916-1918) en de eerste regionale studentenclub aan deze instelling: *De Mastentop*', in: *Taxandria*, 2023, p. 19-20.

²² *OV*, 2 mei 1919, p. 3. Ook *DK*, 4 mei 1919, p. 2 bracht een geestdriftig verslag (van de hand van Alfons van Hoeck?) maar liet dit feit onvermeld. Cf. STEVENS, 2023, p. 86.

²³ *OV*, 29 juni 1919, p. 3.

²⁴ Van CLEMEN, 2015, p. 27 die helaas geen bronvermelding geeft. Cf. Lode WILS, *Onverfranst, onverduits? Flamenpolitik, Activisme, Frontbeweging*, Kalmthout, 2014, p. 309 die de stichting van de partij nogal vaag situeert in 1916-1917.

tweetal vergaderingen midden november 1918²⁵. Voorspelbaar en begrijpelijk liep niet alles van een leien dakje. Heel wat soldaten waren nog onder de wapens, sommigen waren gesneuveld in het eindoffensief of onbereikbaar en wisten zelf niet waar ze de volgende weken en maanden aan toe zouden zijn.



We staan in de Gemeentestraat en kijken naar het oud Gasthuis in de Warandestraat - de zaal 'Scala' bevond zich op de hoek rechts - collectie prentbriefkaarten Guy Spaepen.

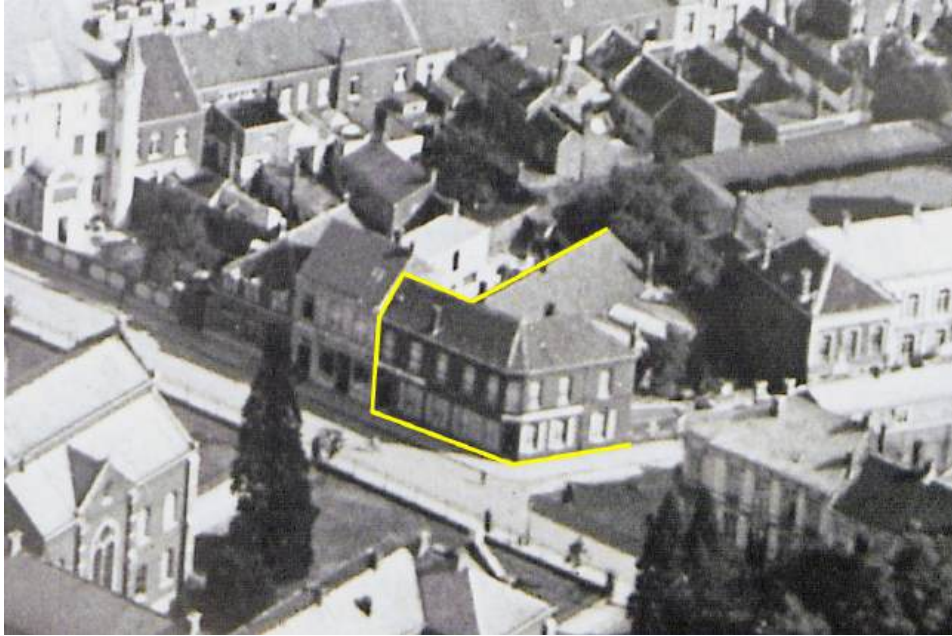
Twee maanden na Antwerpen vond, na onderhandelingen, de stichtingsvergadering van HVF in Turnhout plaats op 14 juni in de zaal Scala, op de hoek van de Warandestraat en de Gemeentestraat²⁶. Volgens verslaggever Franz Joosten²⁷ waren er ongeveer 125 personen 'die we meenden onze Vlaamsche Beweging goed gezind te zijn' uitgenodigd, waarvan een 80-tal

²⁵ VANLANDSCHOOT, 2023, p. 121-123. De aanwezigen waren Robrecht de Smet als eigenlijke spilfiguur, Hendrik Borginon, Filip de Pillecijn en Cesar Couvreur. Vital Haesaert en Lodewijk Dosfel waren alleen bij de eerst bijeenkomst present en Cyriel Verschaeve enkel bij de tweede.

²⁶ Het was o.a. het stamlokaal van de muziekmaatschappij 'Écho de la Campine' en de studentenclub 'Mastentop'.

²⁷ Franciscus (Franz of Sus) Joannes Carolus Joosten (Turnhout 1897 – Turnhout 1956). Werd geboren in de Herentalsstraat. Was assistent in het Kursaal en lokaal correspondent voor *De Dag*. Schreef onder het pseudoniem F.J Kemp voor toneel, verhalend proza en een jeugdroman. Op 6 december 1932 creëerde de Turnhoutse toneelvereniging 'Vriendenkring' zijn stuk *Het deftige Dorp* in zaal 'De Spiegel'. 'Met "een goed woordje" van de heeren Jozef Simons en Jan Van Mierlo werd genoemd werk door de firma Jos Janssens van Antwerpen uitgegeven'. In 1953 werd hij als acteur gehuldigd en er is in Turnhout een straat naar hem genoemd. Cf. Raymond PEETERS, '+ Franz Joosten', in: *Taxandria*, 1956, p. 203-206 en necrologia in *Volksgazet*, 29 september 1956 en 't *Trouwe Kempenland*, 6 oktober 1956. Het citaat is een eigenhandige nota van Joosten in zijn map in de 'Kempische Personalia' in het SA.Turnhout.

kwam opdagen²⁸. Frans van Gelder²⁹, secretaris van de Antwerpse tak en een frontsoldaat, zekere Engels³⁰, voerden het woord. Toen die laatste sprak over Ward Hermans³¹ werd diens naam luid toegejuicht. Er werd diezelfde avond dan ook nog een voorlopig bestuur samengesteld dat tweeledig was: enerzijds de zgn. militaire leiders met Hermans (die niet aanwezig was maar een brief met een gedicht gestuurd had), Jozef Stryckers³² en Achiel



Luchtfoto van de zaal 'Scala', met links onderaan het oud Gasthuis –
collectie Stadsarchief Turnhout

²⁸ *OV*, 19.VI.1919, p. 2 zag 'een honderdtal uitgenoodigden, waartusschen vele soldaten'. De krant had op 13 juni (p. 3) nog een uitnodiging geplaatst voor de 'stichting van de afdeeling Turnhout van den Antwerpschen Tak'.

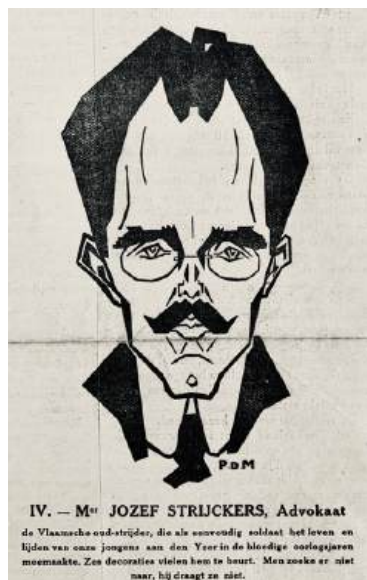
²⁹ Frans van Gelder (Antwerpen 1898 – Ukkel 1966). Jongere broer van Antoon van Gelder. Tijdens de Eerste Wereldoorlog student aan de vernederlandste universiteit van Gent en radicaal activistisch propagandist. Na de oorlog actief in HVF in Antwerpen. Cf. VANACKER, 1991, met foto op p. 154.

³⁰ Misschien ging het om 'sergeant Engels' uit Kaprijke over wie sprake is in een brief van G. van Holsbeke gericht aan De Lille, uitgever van 't *Getrouwe Maldeghem*, en daarin gepubliceerd op 23 december 1914. Deze Engels verbleef toen in een opleidingskamp van het Belgisch leger in Carteret (Département de la Manche, F). En is dat dezelfde als korporaal Engels die bij VANACKER, 2000, p. 320 vermeld wordt?

³¹ Cornelius Eduardus (Ward) Hermans (Turnhout 1897 – Deurne 1992). Naast de bekende algemene werken, een aantal artikels en niet weinig hagiografische bijdragen in diverse gradaties kan men zich best oriënteren via Guido PROVOOST, *Ward Hermans*, Antwerpen, 1977; Tony MEESDOM, '“De paarden verstaan beter Vlaams dan de officieren”'. Ward Hermans, een interessant geval', in: Lucas de VOS, Yves T'SJOEN en Ludo STYNEN (red.), *Verbrande schrijvers. 'Culturele' collaboratie in Vlaanderen 1933-1953*, Gent, 2009, p. 142-16 en Stefan BRIJS, *Korrels in Gods grote zandbak. Schrijvers van Turnhout*, Turnhout, 2006, p. 100-111.

³² Josef (meestal Jef, soms ook Jos) Hubert Alexander Marie Stryckers (Hoogstraten 1892 – Deurne 1970). Van Limburgse origine en verwant aan de activistische families Jageneau en Bellefroid. Geradicaliseerd oud-strijder van de Eerste Wereldoorlog en nadien advocaat aan de balie van Antwerpen waar hij van 1922 tot 1926 voor HVF gemeenteraadslid was. Zeer actief in de Vlaamse Conferentie der Balie van Antwerpen, ook en vooral tijdens de Duitse bezetting van de Tweede Wereldoorlog. Hij woonde trouwens op de Amerikalei, niet ver van het gerechtshof. In de zomer van 1940 was hij medestichter en voorzitter van de Nationaal-Socialistische Beweging Vlaanderen die slechts kort bestond. In 1945 veroordeelde de Antwerpse krijgsraad hem tot tien jaar gewone hechtenis. Na zijn vrijlating in 1949 legde hij geen politieke activiteiten meer aan de dag. Over de schrijfwijze van de familienaam (Stryckers, Strijckers of zelfs Strykers) kan gediscussieerd worden, maar wij volgen STEVENS, 2023, p. 15 n. 13. Cf. René VICTOR, *Schets ener geschiedenis van de Vlaamse Conferentie der balie van Antwerpen 1885-1960*, Antwerpen, 1960 en J. J. van den BERG, 'Dietsland Houzee! De NSB en Vlaanderen', in: *WT*, 1994, nr. 4, p. 217-234 en 1995, nr. 1, p. 13-22.

Geerardijn³³ ('grensbezetting' staat er achter zijn naam in het Verslagboek) en anderzijds een viertal burgers: Constant Kets³⁴, Pol Cavents³⁵, Frans van Mechelen³⁶ en Franz Joosten. Hoewel die burgers allemaal in Turnhout woonden, wijst de opname van Stryckers en Geerardijn er o.i. op dat het hier toch ging om een arrondissementale afdeling die – naarmate de stichting van nieuwe afdelingen vorderde – zich zou gaan beperken tot de stad en onmiddellijke omgeving.



Karikatuur van Jef Stryckers, uit: *De Ploeg*, 14 april 1921 - Franz Joosten - collectie Stadsarchief Turnhout

In *De Nieuwe Kempen* van 26 november 1932 (p. 10) lezen we over Alfons van Hoeck: 'De socialisten beweerden zelfs dat hij onder den oorlog met hun meeheulde. We weten het niet. Na den wapenstilstand stichtte hij met eenige andere vooruitstrevende Vlamingen de Frontpartij te Turnhout'³⁷. Als we ook maar over één andere bron beschikten om deze bewering te staven,

³³ Camiel Achiël Geerardyn (Noordschote 1894 – Schaarbeek 1969). Geboortig van 1894 was hij sinds het einde van 1918 onder de wapens. De aanwezigheid van deze West-Vlaming op de vergadering in Turnhout laat zich o.i. verklaren door de connectie van zijn jongere broer Maurits met Ward Hermans die beiden behoorden tot het peloton 'Houthakkers van de Orne', in 1920 opnieuw gevangen werd gezet maar in 1921 door de krijgsraad werd vrijgesproken in een ruchtmakend proces. Cf. Jan HUIJBRECHTS, *Vlaanderens dageraad aan de IJzer. Een kroniek van de Frontbeweging 1914-1918*, 2017, p. 222 en Kris DIDDEN, *De houthakkers van de Orne*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1995, p. 45-51 en 82-86. Een essentiële samenvatting van dit laatste werk vindt men in: *WT*, 1997, nr. 4, p. 195-219. Een jaar later publiceerde hetzelfde kwartaalblad een aanvullende studie: Luc VANDEWEYER, 'De houthakkers van de Orne. "Douteux au point de vue patriotique?"', in: *WT*, 1998, nr. 4, p. 237-254.

³⁴ Franciscus Constantinus (Constant) Kets (Turnhout 1878 – Turnhout 1951). Woonde op de Elisabethlei 31/2. In januari 1916 was hij door de Duitsers aangehouden wegens spionnage en tot twee jaar gevangenisstraf veroordeeld die hij uitzat in Brussel. Na de oorlog werd hij een overtuigd Vlaams-nationalist en maakte zo in 1940 deel uit van de arrondissementale leiding van het VNV-Turnhout. Cf. [J. DIRCX?], *Turnhout. Onze Helden van den Wereldoorlog 1914-1918. Naamlijst van onze gesneuvelde soldaten, onze burgerlijke slachtoffers, onze politieke gevangenen*. S.l., s.d., p. 55. Voor zover wij weten, kwam hij niet in aanraking met de repressie na de Tweede Wereldoorlog.

³⁵ Leopoldus (Pol) Jacobus Maria Cavents (Oud-Turnhout 1882 – Turnhout 1964).

³⁶ Zonder aanvullende gegevens niet te identificeren wegens te veel kanshebbers met die naam!

³⁷ Dit stond in *DNK* te lezen onder de titel 'Eene wedding te Ramsel'. Als getuigen worden genoemd de veldwachter van het dorp en ene Amandus Coeck en de vermoedelijke steller van het artikel is Jozef (Jef) Lodewijk van Herck (Houtvenne 1903 – Lombardsijde 1986), die dus zo goed als zeker niet kon spreken uit eigen ervaring maar slechts van horen zeggen. Hij was een universitair gevormde historicus die vanaf 1931/32 actief werd in de KVV van De Backer in de Zuiderkempen. In het partijblad nam hij toen een antimilitaristisch

zou dat verbluffend nieuws zijn. Nu echter kunnen we niet anders dan ze klasseren onder de hoofding ‘verkiezingskoorts’ en er even veel waarde aan hechten als aan het gerucht, door *De Kempenaar* tijdens de bitse electorale campagne van 1921 verspreid, dat Thomas de Backer in 1919 ‘met de Fronters den kiesstrijd leidde’³⁸. Of zouden we niet ook hier het scheermes van Ockham moeten bovenhalen en veronderstellen dat het Ramselse gezelschap de broers August en Alfons gewoon met elkaar verwisselde?

Waarom trouwens pas in 1932 met dat wel erg oudbakken nieuws komen, dat overigens ook in de eigen gelederen als het ware achteloos passeerde? Zou de katholieke partij in 1919 – en bij alle volgende gelegenheden - zelfs maar één ogenblik overwogen hebben om Versteylen te laten vallen en Van Hoeck op een verkiesbare plaats te zetten, mocht dat kloppen?

In de stad werd gelijktijdig ook nog geroddeld over het laatste flamingantisch incidentje. Toen een groep van een dertigtal scholieren van het jezuïetencollege in de Herentalsstraat bij hun terugkeer van de traditionele jaarlijkse bedevaart naar Onze-Lieve-Vrouw van Vosselaar ‘de blauwvoet lieten vliegen over de Kempische heide’ was daar niet iedereen even gelukkig mee. Maar pater rector Steyaert en pater Schoenmakers (die blijkbaar de kat de bel had aangebonden) namen slechts een bescheiden sanctie, wellicht omdat in de school de jeugdige gemoederen toch al wat verhit waren door o.a. de afschaffing van de gebedsbond ‘Vlaanderen aan Christus’³⁹.



Treza en Ward Hermans ca. nieuwjaar 1915 - deze foto werd gemaakt toen de ouders nog niet op de hoogte waren van zijn plannen om de Nederlandse grens over te steken en zich als vrijwilliger te melden bij het Belgisch leger - collectie GvG.

standpunt in. Na de overgang van de partij naar het VNV en zijn huwelijk verhuisde hij naar Hasselt waar hij leraar werd. Daar was hij tijdens de Tweede Wereldoorlog sectorcommandant der Dietsche Militie/Zwarte Brigade. Per 1 februari 1944 werd hij VNV-arrondissementsleider van Zuid-Limburg. Bij de bevrijding vluchtte hij naar Duitsland maar keerde in de zomer van 1945 naar België terug waar hij zich aangaf bij het gerecht. De doodstraf voor de krijgsraad van Hasselt in juni 1945 werd door het krijgshof van Luik in februari 1946 omgezet in levenslange hechtenis. Hij zat lange jaren in de gevangenis en vestigde zich nadien in Genk, later aan de kust.

³⁸ *DK*, 13.XI.1921, p. 1.

³⁹ *OV*, 22 juni 1919, p. 2. Pater Joseph Schoenmakers s.j. (Mol 1880 – Turnhout 1964) en pater Anscharius (Oscar) Steyaert s.j. (Eeklo 1869 – Gent 1924) noemden zich volgens de krant bij gelegenheid toch bepaald Vlaamsgezind! Eén leerling uit het derde jaar werd voor drie dagen geschorst.

N.a.v. de aangekondigde festiviteiten t.g.v. het 75-jarig bestaan van het Sint-Jozefscollege in Turnhout en het voornemen daar pater Hénusse van de ‘Amitiés françaises’ te laten spreken, verschenen een jaar later in *OV*, twee woedende artikels (16 juni 1920, p. 3 en 25 juni 1920, p. 2) waarin pater Steyaert zonder omwegen ‘Franschgezind’ werd genoemd en dat zijn opvolger als rector (pater Caers) geen enkele schuld trof. Ook de ‘Vlaamsgezindheid’ van pater Schoenmakers is twijfelachtig: cf. P.J.A. NUYENS, *Memoires van een predikant*, Antwerpen, 1975, p. 74 en Christian de BORCHGRAVE, *Les. Jésuites et le mouvement flamand. Histoire d'un engagement tardif mais virulent*, Leuven, 2014, p. 46. Het zou ons trouwens niet verwonderen als de Turnhoutse bron van deze berichtjes dezelfde Nuyens was. Cf. Louis VOS, *Bloei en ondergang van het AKVS. Geschiedenis van de katholieke Vlaamse studentenbeweging*, Leuven, 1982, dl. I, p. 74. Dank aan Jo Luyten van het Archief Vlaamse jezuïeten voor de levensdata.

Niet aanwezig maar zeer betrokken

Waarom was de ondertussen reeds bekende flamingantische propagandist en agitator uit de kruidenierszaak op de hoek van de Otterstraat met de Kwakkelstraat, Ward Hermans, niet aanwezig in de 'Scala'? Die had ondertussen al heel wat woelige watertjes doorzwommen! Bij het naderen van de Duitse troepen in augustus 1914 had hij tot in Geel-Punt, Lommel, Lille en Herentals samen met Louis Bartels⁴⁰ en Maurice Dockx⁴¹, per fiets 'verkenningsoopdrachten' uitgevoerd, eerst voor de Turnhoutse Burgerwacht, later voor een detachement Gidsen dat in Oud-Turnhout gelegerd was⁴². Zucht naar avontuur? Ongetwijfeld, maar evenzeer ook uit vaderlandsliefde! En zo rijpten bij hem andere plannen... Ongeveer een maand voor hij achttien werd, op 13 januari 1915, had de begaafde maar toch mislukte scholier van het Sint-Victorinstituut zich bij Weelde met drie of vier kompanen⁴³ over de grens laten smokkelen en meldde zich via Engeland als vrijwilliger bij het Belgisch leger in Noord-Frankrijk.



Drie Turnhoutse oorlogsvrijwilligers: Louis Bartels, Elie Dresselaers en Ward Hermans, 1915 - collectie GvG.

Na zijn opleiding werd hij ingedeeld bij het 6^{de} Linieregiment (en vanaf 1 januari 1917 het 16^{de}), ingezet aan het front in de sector van Lo en begon de transformatie van Belgische patriot tot onverzettelijk Vlaamsgezinde rebel. Nadat hij onder invloed van Cyriel Verschaeve

⁴⁰ Ludovicus (Louis) Josephus Victor Maria Bartels (Turnhout 1897 - ?) werd geboren in de Warandestraat.

⁴¹ Mauritius (Maurice) Dockx (Herentals 1894 – Turnhout 1954). Na de oorlog werd hij secretaris van de afdeling Turnhout van het Vuurkruisenverbond.

⁴² Hij begint dan zijn oorlogsdagboek in het Frans, misschien in opdracht. Dat interessant document loopt van 18 augustus 1914 tot 20 juni 1916; het origineel was een tijdlang in ons bezit was maar is doordat Ward Hermans het op een bepaald moment terugvroeg, vermoedelijk verloren is gegaan. Als het dagboek eindigt, heeft hij nog steeds niet het nieuws ontvangen van het overlijden op 6 april van zijn driejarig zusje Joanna Ludovica (Turnhout 1913 – Turnhout 1916)! Zijn gedicht *Bij Zusjes Graf* zal op 18 mei 1919 verschijnen in *DK*, tweede katern, p. 1.

⁴³ Louis Bartels (cf. supra) en de niet nader te identificeren Paul en Alex die onderweg afhaakten. Wellicht waren zij van Oosthoven of die buurt want zij troffen elkaar aan de Ravelse brug. De Turnhoutenaar Elie Dresselaers (niet te identificeren) ontmoetten zij op 19 januari in Calais. Zie de foto bij ons artikel.

bijdragen begon te leveren aan de krant *Ons Vaderland*, leerde hij Firmin Deprez en Renaat de Rudder kennen, die beiden zouden sneuvelen. Hij was een goed soldaat, een hulpvaardige kameraad maar ook – en steeds meer en meer – ‘douteux au point de vue patriotique’. Een en ander leidde tot herhaalde straffen en uiteindelijk zijn verwijdering van het front: de legerleiding had immers in toenemende mate af te rekenen met de radicaliserende invloed van de Frontbeweging en kon een nieuwe, zoveelste onruststoker missen als kiespijn⁴⁴. Zo kwam hij op 19 juli 1918 in het ‘Peloton Spécial Forestier’ in La Coulonche aan de Orne terecht dat dwangarbeid moest verrichten voor rekening van Belgische ondernemers. Op 2 december kon hij vanuit Bagnoles-de-l’Orne een prentkaart naar zijn zus Treza⁴⁵ in Turnhout sturen⁴⁶. Van een terugkeer naar België kwam voorlopig nog niets in huis maar vanaf Nieuwjaar moest er blijkbaar niet meer gewerkt worden⁴⁷. En omdat zijn moeder ernstig ziek was, kreeg hij eind februari 1919 toestemming om voor drie dagen naar Turnhout te gaan, waar meegereisde gendarmen elke dag zijn aanwezigheid in het ouderlijk huis kwamen controleren⁴⁸.

Was het toen en in Turnhout dat zijn gedicht *Aan m’n vrije stede (aan Turnhout)* tot stand kwam? De negende regel doet het vermoeden: ‘Mocht Gij m’n goede stee, de “Yzernaar” begrijpen’. En hoe bereikte dit gedicht de redactie van *De Kempenaar*, waarin het verscheen op 30 maart⁴⁹. Stuurde Hermans het op of bezorgde hij het aan (hoofd)redacteur Van Hoeck⁵⁰?

Op 13 maart werd het peloton overgeplaatst naar Oostende waar zij drie dagen later per trein arriveerden en een korte tijd Duitse krijgsgevangenen te bewaken kregen. Nadien werden zij – zelf nog steeds geïnterneerden! – ondergebracht in Fort Napoleon, ook bekend als de Halve Maan, ten noordoosten van de stad, meer een onderkomen duivenhok dan een streng

⁴⁴ Daniël VANACKER, *De Frontbeweging. De Vlaamse strijd aan de IJzer*, Koksijde, 2006, p. 208, 241, 308, 332-333 en 371. In zijn reeds aangehaald artikel in *WT*, 1998, nr. 4, p. 254 acht Vandeweyer de verwijdering van het front van Ward Hermans, als enige van de tien houthakkers, zinvol om het overlopen naar de vijand preventief te beletten. Maar Vanacker heeft daar, o.i. terecht, ernstige twijfels bij (p. 452, noot 750).

⁴⁵ Juliana Theresa Hermans (Turnhout 1898 – Antwerpen 1981). Zij zou in 1923 huwen met Dominicus Clementius (Clem) Ledegen (Herdersem 1894 – Turnhout 1951), ook een houthakker van de Orne. Na de oorlog werd hij treinoverste, werkte een tijdlang bij de firma Van Mierlo-Proost, ging nadien boekhandel Sintelutgardis uitbaten in de Otterstraat. Dat hij ‘een actieve rol in de uitbouw van de Frontpartij in het Turnhoutse’ zou gespeeld hebben – zoals HUIJBRECHTS, 2017, p. 227 n. 376 beweert, kunnen wij zeker niet bijtreden. Hij was ook sportjournalist en werd in 1930 voorzitter van het Turnhoutsch Sportverbond, dat in 1940 aansloot bij de Vlaamse Voetbalbond van ir. Renaat van Thillo. Net als Constant Kets lid van de arrondissementale leiding van het VNV-Turnhout. Was lid van de DeVlag en hoofdredacteur van *Sport-Echo*, dat door uitgeverij De Vliet werd uitgegeven. Tijdens het persproces tegen *Het Vlaamsche Land*, in de zomer van 1947, eiste eerste substituuat van de krijgsauditeur Charles Bossijns acht jaar hechtenis tegen hem. Uiteindelijk veroordeelde de Antwerpse krijgsraad hem tot drie jaar en 100.000BF voor de staat als burgerlijke partij. Na zijn overlijden verhuisde Treza naar de Toekomststraat in Borgerhout, waar haar broer na zijn vrijlating in 1955 vaak verbleef en het als correspondentieadres gebruikte.

⁴⁶ Vreemd genoeg wordt hierin met geen woord over de wapenstilstand gesproken. Hij meldde dat zijn groep op de 9^{de} van de Orne zou vertrekken naar België (zonder nadere aanduiding) en dat ze hem weldra in verlof zou mogen verwachten. Maar daaraan voorafgaand zouden ‘vele mijner vrienden tehuis mijne groeten komen brengen en wel over mij vertellen, dan m’n liefste zus, dan zult ge fier zijn zulk ’n broër te hebben. Tracht U te abonneren op “Ons Vaderland”, daar verschijnen vele mijner gedichten in’. In: Papieren Ward Hermans, archief auteur.

⁴⁷ Luc VANDEWEYER, ‘Een “houthakker” moet naar huis. Ward Hermans schrijft zijn familie na 11 november 1918’, in: *WT*, 2007, nr. 4, p. 361.

⁴⁸ YZERGALM [= Ward HERMANS], *Het Zwartboek van de Belgische Oorlogsgruwelen 1914-1918*, s.l., s.d., p. 85-86 en DIDDEN, 1995, p. 74. Vandeweyer ignoreert in zijn artikel uit 2007 dit feit, dat toch bedenkingen doet rijzen bij minstens een deel van zijn betoog.

⁴⁹ *DK*, 30 maart 1919, tweede katern p. 1. Bij de ondertekening is de laatste letter van Hermans’ naam weggevallen. Er staat dus ‘Ward HERMAN’.

⁵⁰ Het allereerste, met ‘Alph. G. Van Hoeck’ gesigneerd artikel dat we gelijk een politiek programma mogen noemen, verscheen op 12 januari 1919 in *DK*. Eerst nog maandelijks liep in mei de periodiciteit van zijn hoofdartikels op naarmate hij in een steeds explicieter polemiek verzeilde met Alphonse Versteylen, die hij zo meer en meer wist te isoleren.

detentiecentrum... Het tiental genoot daar in Oostende in dat voorjaar duidelijk van een relatieve vrijheid, zij het vol ongeduld om gedemobiliseerd te worden en naar huis te mogen. Hermans bracht dan ook vrienden en kennissen op de hoogte van zijn nieuwe verblijfplaats⁵¹. Reeds eind maart roerde *Ons Vaderland* de trom over de houthakkers⁵², en die zou nadien eigenlijk nooit meer stilvallen.

In een brief aan zijn ouders en zus meldt Hermans op 29 april dat hij misschien medewerker wordt aan *Ons Vaderland*⁵³. Blijkbaar konden de mannen van het ‘peloton ex-forestier’ niet enkel gaan en staan waar zij wilden maar ook intens aan politiek doen want op zondagnamiddag 3 mei hield de Antwerpse tak van HVF een algemene ledenvergadering in zaal El Dorado in de Van Wesenbekestraat⁵⁴. Op de dagorde stond de oprichting van tuchtraad, een ereraad en een weekblad. Na de behandeling van die punten nam – tot aller verrassing – houthakker Ward Hermans het woord. Hij beschreef in schrille termen de behandeling die zij ‘als Vlaamsche martelaars’ ondergingen, las enkele van zijn verzen voor en vertrok dan weer naar het station. Een propagandistische goudader was daarmee aangeboord, tot in het parlement toe. Tijdens de vier Kamerzittingen waarbij volksvertegenwoordigers Aoïs van de Vyvere, Frans van Cauwelaert en Alfons van de Perre de regering interpelleerden, had die laatste het lot der houthakkers aangekaart⁵⁵. De minister van Oorlog, de Henegouwse liberaal Fulgence Masson, logenstrafte een en ander wat hem en zijn collega’s op een scherpe ‘Open Brief’ door Yzergalm kwam te staan⁵⁶.

Op zondagvoormiddag 1 juni had in Antwerpen, in de zaal ‘Apollon’ in de Brederodestraat een meeting plaats van HVF-Antwerpen met als aangekondigde sprekers oud-strijder Staf de Clercq uit het Pajottenland en de Gentse ir. Marcel Steenbrugghe, die tijdens de oorlog leider was geweest van Vlaamsch-Belgisch Verbond in Sheffield (GB)⁵⁷. Maar er was ook nog een onaangekondigde spreker, een houthakker ‘wiens naam niet bekend mag worden’. Zijn scherpe bewoordingen en zijn provocerende uithaal naar een (verondersteld) aanwezig lid van de Veiligheid maken van Ward Hermans een uitstekende kanshebber ter identificatie, en bovendien: het was niet de eerste keer⁵⁸.

Tussen zijn steeds intenser wordende activiteiten als propagandist voor de zaak van de Frontpartij had Ward Hermans in Oostende ook nog andere contacten. Provoost⁵⁹ schrijft dat ‘de houthakkers’ er collegeleerlingen leerden kennen die iets wilden doen tegen de in de stad heersende activistenjacht. Er werden doodskoppen geschilderd op de huizen van de hatelijkste franskiljons en er was zelfs een mislukte bomaanslag! En toen (of zelfs al wat vroeger) was het

⁵¹ Zo stuurde hij op 3 en 10 april twee keer een prentbriefkaart naar Joannes (Jan) Gerardus Maria van Dooren (Turnhout 1898 – Arendonk 1973) en zijn broer Petrus René (Turnhout 1897 – Lille 1985), die toen in de Gasthuisstraat (later De Merodelei 149) woonden. Hun oudere zus Maria (Marie) Anna Cornelia Petronilla was bevriend met Treza Hermans. Dank aan mijn oud-leraar en vriend Jef van Dooren voor de kopie van de twee kaarten, op de laatste waarvan we lezen: ‘Wel toegekomen. Groeten! Ward Hermans Met verlof’.

⁵² 21 maart 1919, p. 2; 25 maart 1919, p. 1 (door IJzergalm) en 30 maart 1919, p. 1.

⁵³ VANDEWEGHE, 2007, p. 368.

⁵⁴ *OV*, 3 mei 1919, p. 3 aankondiging) en 7 mei 1919, p. 2 (verslag).

⁵⁵ Theo LUYKX, *Dr. Alfons van de Perre en zijn tijd (1872-1925)*, Antwerpen-Utrecht, 1972, p. 206-215 en DIDDEN, *O.c.*, p. 78-81.

⁵⁶ *OV*, 19 mei 1919, p. 1. Soms lezen we ‘IJzergalm’, dan weer ‘Ijzergalm’ of Yzergalm’.

⁵⁷ Verslagen in *OV*, 2 juni 1919, p. 1 en 4 juni 1919, p. 2. Cf. Martin SCHOUPS en Antoon VRINTS, *De overlevenden. De Belgische oud-strijders tijdens het interbellum*, Kalmthout, 2018, p. 244 en Luc VANDEWEYER, ‘Herman Van den Reeck: pacifist in een gewelddadige beweging?’, in: *WT. Colloquiumnummer Herman Van den Reeck*, 1996, p. 50.

⁵⁸ ‘Hier sta ik, houthakker (...). Ik zal mijn naam noemen, als gij, Mijnheer van een “Veiligheid”, die zeker in de zaal vertoeft, uw naam noemt, naamloze vervolgers, die ons tot den dood hebt willen tergen!’ Nazicht van het (onvolledig) archief van HVF (eigenlijk de Papieren Henri Picard) in het Letterenhuis leverde niets op; systematische verslagen zijn er maar vanaf 1921 en ook in het losse materiaal (1919-1920) was er geen spoor van deze bijeenkomst. Met dank aan Peter Rogiest, e-post van 7 en 8 april 2025.

⁵⁹ *Ward Hermans*, p. 24.

de beurt aan... Cupido! In Oostende maakte de Turnhoutenaar kennis met de dochter van Frans van den Weghe, Elza⁶⁰, zoals hij later zegde: ‘Zijn eerste en grootste liefde’⁶¹! Helaas voor beiden was het meisje ongodsdienstig en over haar vader werd zelfs gefluisterd dat hij vrijmetselaar was. De bekende dominicaan Jules Callewaert, die na zijn terugkeer uit Engeland vanaf midden februari in het klooster in Oostende verbleef⁶² en met wie Hermans in die tijd contact had, vond een en ander niet kunnen. De door en door katholieke fronter mocht door een eventueel huwelijk met zo’n meisje toch niet verloren gaan voor de katholieke Vlaamse Beweging! Op zijn aandringen, verbrak Hermans – niet zonder hartzeer – de prille relatie en het enige papieren spoor dat resteert is zijn bittere gedicht ‘Aan Pater C...’ en gedateerd 25 juni 1919⁶³. In Turnhout ondertussen werd er gevierd...

Terug naar Turnhout

‘De vrede is hier van Maandag (= 23 juni) tot Woensdag (= 25 juni) door klokkengelui, optochten, gedans, gezang en aanspraken gevierd. Luisterrijke vredefeesten zullen hier plaats hebben na den terugkeer onzer soldaten’⁶⁴. Ongetwijfeld ging het om ietwat voorbarige festiviteiten t.g.v. de ondertekening op 28 juni van het omstreden Verdrag van Versailles, het eerste en het belangrijkste der vijf verdragen van Parijs. Maar pas nu hadden de overlevende Belgische militairen uitzicht op demobilisatie en definitieve thuiskomst⁶⁵. Verrassend laat dus, niet eens beduidend vroeger dan de gestrafte Ward Hermans.

Het stond in de sterren geschreven dat Hermans zou proberen zo snel als mogelijk naar zijn vaderstad te komen. Zijn successen en die van zijn partij in Antwerpen en elders, de geslaagde stichtingsvergadering in Turnhout hebben hem ongetwijfeld voldoende zelfvertrouwen gegeven om het thuisfront onder ogen te durven en kunnen komen⁶⁶.

Op maandag 7 juli 1919 is het dan eindelijk zover. Op een ‘algemene’ vergadering met een veertigtal aanwezigen in de zaal ‘Scala’ in de Warandestraat neemt hij het woord en leest er voor uit ‘zijn eerstdaags te verschijnen bundel’ *Naar de Daad*⁶⁷. Het was slechts een prelude op wat enkele dagen later volgen zou... Al had de ‘interpellatie van de drie Van’s’ zoals ze later werd genoemd een en ander in een stroomversnelling gebracht, toch waren de houthakkers nog niet officieel met definitief verlof gestuurd. Volgens zijn ‘Vuurkaart’ was Hermans onder

⁶⁰ Frans van den Weghe (Sint-Jans-Molenbeek 1868 – Eindhoven 1937). Germanist, leraar aan het atheneum van Oostende en activist tijdens de Eerste Wereldoorlog. Na de bevrijding preventief opgesloten in de gevangenis van Brugge. Op 8 augustus 1919 werd hij in voorlopige vrijheid gesteld maar vluchtte naar Nederland.

Cf. John ASPESLAGH, ‘De activistische beweging in Oostende (2)’, in: *Biekorf. West-Vlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde*, 2016, p. 275-302 en ID., ‘“De laatste boot”. Roman van Frans Van den Weghe. Na activisme en vier jaar oorlog, weer hoop op een betere toekomst’, in: *De Plate*, 2016, p. 44-49. In deze (sleutel)roman is zelfs sprake van de Houthakkers van de Orne!

⁶¹ Mededeling Ward Hermans aan de auteur, Antwerpen Linkeroever op 24.I.1987.

⁶² Anton MILH, “*Nu is het uur van Vlaanderen geslagen*”. Een onderzoek naar de rol van pater J.L. Callewaert in de Vlaamse beweging, onuitgegeven masterproef, Leuven, 2014, p. 17.

⁶³ In 1927 verschenen in de bundel *Liederen bij Nacht en Dageraad*, met een voorwoord van Cyriel Verschaeve (p. 29).

⁶⁴ *OV*, 29 juni 1919, p. 3.

⁶⁵ Luc VANDEWEYER, *De Eerste Wereldoorlog. Koning Albert en zijn soldaten*, Antwerpen, 2005, p. 386.

⁶⁶ Wij zijn trouwens maar in beperkte mate overtuigd van het nogal dramatisch verhaal dat Vandeweghe ophangt in zijn reeds geciteerd artikel uit 2007.

⁶⁷ Verslagboek HVF-Turnhout, in: ADVN; niet gepagineerd. *Ons Vaderland*, 13 juli 1919, p. 2 dateert (o.i. fout) een algemene vergadering van HVF-Turnhout op 9 juli... Aangezien het Verslagboek niet gepagineerd is, heeft het geen zin er voortdurend naar de verwijzen. Aan de hand van de datering die wij geven, kan men er makkelijk zijn weg in vinden. *Naar de daad. Verzamelde Gedichten* verscheen inderdaad enkele dagen later in een volkse editie met onbekende oplage en een tweede, op beter papier en met harde omslag, op welgeteld 100 exemplaren. Mijn exemplaar was ooit in het bezit van ene Edgard Callot, draagt nummer 51 en kostte me in 1982 600BF. Een erg welwillende bespreking verscheen in *Ons Vaderland*, 22 augustus 1919, p. 4.

de wapens tot 10 of 16 juli⁶⁸. Hoe dan ook: het Guldensporenfeest in Turnhout zou zijn ‘moment de gloire’ worden!

11 juli 1919

Om 20u trokken de Katholieke Volksbond en de Xaverianen met muziek door de straten van de stad. Een vijftigtal leden van HVF en soldaten sloten zich daarbij aan. Zonder in een hoofdstraat van de stad te zijn geweest, werd de stoet kort voor 21u ontbonden want er was nog een meeting gepland van het Vlaamsch Verbond in de nieuwe, ruime feestzaal van de Katholieke Volksbond in de Korte Begijnenstraat. Net voor die zou beginnen, was er een incident buiten op de grote koer. Franz Joosten wilde het niet vermelden in zijn verslag maar wellicht is het daar tot een scheldpartij gekomen. Hij schreef enkel: ‘De VF’ers hielden er zich boven alles uiterst deftig maar eveneens kranig’. In 1967, haast een halve eeuw na de feiten, meende Pieter Jozef Nuyens⁶⁹ – net als zijn vader oud-activist! - zich te herinneren dat in de bomvolle zaal de feestzitting niet vlotte⁷⁰. Na een korte verwelkoming door ene Mathé zong Frans Haldermans⁷¹ ‘Groeninghe’ van Jef van Hoof en op tekst van Guido Gezelle, waarop ‘een kernachtige rede’ volgde door Thomas de Backer. ‘Toen had het moeten eindigen’, noteerde de verslaggever van HVF.



Zeven Turnhoutse dominicanen op de trappen van het Gerechtsgebouw (voor 1927) - van links naar rechts: Pieter Jozef (Alvarez) Nuyens, Antoon (Henricus) de Wit, Jules (Constant) van Gestel, Jan (Lucas) Luyts, Jan (Humbertus) Wijgerde en Leopold (Bartholomeus) van Helmond. Tussen haakjes telkens de kloosternaam - archief dominicanen B-NL - met dank aan pater Anton Milh o.p.

Maar het eindigde niet en Nuyens verliet ontgoocheld de zaal en trok naar de Otterstraat, op zoek naar Ward Hermans. Hij woonde toen nog bij zijn ouders in de Klinkstraat, dus nauwelijks honderd meter van de levensmiddelenwinkel van de familie Hermans. Maar voor de oorlog

⁶⁸ Slecht leesbaar op de fotokopie in: Papieren Ward Hermans, archief auteur. PROVOOST, *Ward Hermans* schrijft (p. 24): ‘9 juli’ wat zeker niet klopt en DIDDEN (p. 81-82) houdt het – op basis van de militaire stamboeken van de betrokkenen – op drie verschillende data voor de tien mannen, maar het stamboek van Ward Hermans heeft hij niet kunnen raadplegen.

⁶⁹ Petrus Josephus Franciscus, later Pieter Jozef Alvarez Nuyens (Turnhout 1900 – Antwerpen 1984) zou in oktober 1919 intreden bij de dominicanen waar hij de kloosternaam Alvarez kreeg en ruime bekendheid verwierf als kanselredenaar en publicist.

⁷⁰ P.J.N[UYENS], ‘Ward Hermans... 20’, in: *Open*, 1967, nr. 2, p. 34-36. *Open* was een maandblad, uitgegeven door de Blauwvoetfederatie.

⁷¹ Franciscus (Frans) Joannes Michaël Haldermans (Antwerpen 1885 – Herentals 1965). Tenor. In oktober 1922 was hij met Flor van Reeth, Renaat Veremans, Felix Timmermans e.a. aanwezig op het huwelijk van Ward Hermans.

hadden beide jongemannen geen contact gehad. Hermans was immers scholier in Sint-Victor en Nuyens liep college bij de jezuïeten in de Beekstraat. Zij werden op elkaar attent gemaakt door onderpastoor Rik van Rompaey⁷² die - nadat hij in het begin van 1919 gedemobiliseerd was - aan Nuyens had gevraagd zorg te dragen voor een tijken beurs met daarin een viertal schrijfboekjes met gedichten in handschrift van Ward Hermans. Hij was er blijkbaar niet van op de hoogte dat vader en zoon Nuyens bekend stonden 'als erg gespikkelde activisten' en verkeerde in de waan dat die manuscripten daar veiliger waren 'tegenover de mogelijke huiszoekingen' dan bij de ouders van Hermans of bij hem zelf⁷³.

Nuyens ontmoette Hermans – in uniform - in de Otterstraat en legde hem 'zenuwachtig' de toestand uit waarna ze zich samen naar de zaal haastten. Daar werd Hermans dadelijk op het podium geëist en hield een geïmproviseerde 11 juli-rede. In 1967 herinnerde pater Nuyens zich nog woordelijk de aanvang daarvan: 'De veiligheid hier in de zaal wellicht aanwezig, moet weten dat ik vrijuit ga: ik heb officiële papieren hier op zak!'⁷⁴. Na zijn vlammende toespraak veerde gans de zaal recht; honderden trokken naar buiten door de pikdonkere straten van Turnhout waarbij onderweg de stoet nog aangroeide tot 1500 mensen⁷⁵. Vooraan marcheerden soldaten die een grote leeuwenvlag droegen en allerlei Vlaamse strijdliederen werden door elkaar gezongen. 'Voor de woningen van gekende flaminganten werd er gejubeld en de huizen van de franskiljonsche kopstukken lokten 'n gehuil en gefluit dat niet te dempen scheen!' Rond halftwaalf arriveerde de optocht aan het Fronterslokaal 'Scala', waar Ward Hermans op een vensterrichel sprong en nogmaals het woord nam...

Twee dagen later plaatste *Ons Vaderland* de bekende foto met de tien houthakkers op zijn voorpagina⁷⁶. En nog wat later, op 23 juli, mocht Hermans op een algemene vergadering van HVF in Turnhout weer de ster van de avond zijn, al was er door het uiterst slecht weer maar weinig volk. Hij las enige van zijn gedichten voor en 'den Vlaamsche Frontbrief'⁷⁷ en tot slot werd het 'Lied der Frontpartij' door de aanwezige soldaten gezongen⁷⁸.

⁷² Edouard Désiré Henri (Rik) van Rompaey (Hoboken 1885 – Lier 1955). Werd in 1910 onderpastoor van de Sint-Pieterskerk in Turnhout en koesterde als geestelijk raadsman van de Katholieke Volksbond dezelfde maatschappelijke opvattingen als pastoor-deken Victor Adams, die in 1921 onder druk ontslag nam. Een jaar later werd ook Van Rompaey verplaatst naar Berlaar. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij aalmoezenier in het Belgisch leger en nam begin maart 1919 het initiatief om de Turnhoutse soldaten 'die voor goed of voor eenige dagen met verlof thuis zijn' op een vergadering bijeen te roepen. Cf. Willy van SPRENGEL, *Turnhoutse priesters. Priesters in Turnhout. 1800-2013*, Turnhout, 2013, p. 121 en *AB*, 2 maart 1919, p. 1.

⁷³ Brief P.J.A. Nuyens aan de redactie van het maandblad *Dietsland Europa*, 14 februari 1982, in archief GvG en Pieter Jan VERSTRAETE en Kris BARREZEELE, 'Pieter Jozef Nuyens', in: *Vlaamse Portretten*, Antwerpen, 1985, p. 32 (ook te vinden in *Nieuw-Vlaanderen*, januari-februari 1982, p. 14). Het verslag (wellicht ook van Joosten gezien de grote overeenkomsten) in *OV*, 15 juli 1919 doet uitschijnen dat Ward Hermans reeds vanaf het begin aanwezig was.

⁷⁴ Deze topos mag wel de laatste twijfel wegnemen omtrent de identiteit van de anonieme houthakker op de HVF-manifestatie in Antwerpen op 1 juni 1919 (cf. supra).

⁷⁵ Verslagboek HVF.

⁷⁶ Op de voorpagina van zijn allereerste nummer (van 1 juni 1919) had het weekblad *Het Vlaamsche Front. Orgaan van HVF – Antwerpsche Tak*, waarvan redactie en beheer toen gevestigd waren aan de Carnotstraat 91 (= de boek- en handelsdrukkerij Eug. Kauch), reeds uitgepakt met een tekening van de houthakkers zonder die term te gebruiken. Die moet toen dus in Vlaamsgezinde kringen al een begrip geweest zijn. Op p. 3 lezen we: 'Onze houthakkers werden bij opbod verkocht, als slaven behandeld. Zij waren gedwongen met syphilitieken, dieven en moordenaars te leven. Nu zitten zij op het fort Napoleon, bij Knocke, te samen met Deutsche krijgsgevangenen'.

⁷⁷ Door de leiding van de Frontbeweging werden nogal wat 'open brieven' gepubliceerd. Wellicht gaat het om één van de twee bekendste, die aan koning Albert. Cf. Guy LEEMANS, Raf PRAET, Luc VANDEWEYER en Frans-Jos VERDOODT (red.), "*Alleen in u – o koning – geloven wij nog*". *Open brieven van de Vlaamse Frontbeweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen, 2017.

⁷⁸ Ons is geen echt partijlied van HVF bekend, maar we nemen aan dat hier om het toen bekende 'Frontlied' gaat, op tekst en muziek van Jef Simons, met als eerste zinnen van het refrein het programma van de Frontbeweging: 'Wij eischen zelfbestuur en Vlaamsche regimenten'. Cf. Ludo SIMONS, *Van het kasteel naar*

Op 30 juli sprak hij samen met toondichter en muzikant Bert Schampaert in wat toen al ‘Vlaamsch Huis Scala’ werd genoemd, met een opgemerkte aanwezigheid van de Veiligheid. ‘Voorals ons fameus, Vlaamsch- en Volksgezind stadsbestuur onderging een flinke bolwassching’. HVF was immers uitgesproken progressief, zoals op 6 augustus tijdens de algemene vergadering bleek: ‘Er werd bijzonder op gewezen dat het volk te Turnhout moest op de hoogte gebracht worden in hoeverre wij, Vlaamsche Fronters, staan tegenover de sociale beweging’. Een commissie (bestaande uit de leden Ferdinand Feyen⁷⁹, Jan Crols⁸⁰, Waterschoot⁸¹, Van Mechelen⁸² en Frans van Ravensteyn⁸³) zou daarover een spreker vragen en ‘indien nodig tegenwerpingen maken’.

Mocht er al een vertroebeling zijn geweest in de relatie van Ward Hermans met zijn ouders dan hoefde hij zich daar op en na zondag 10 augustus geen zorgen meer over te maken. Petrus (Peer) Hermans en Maria Thoelen waren toen aanwezig op een Hullebroeckavond⁸⁴ van HVF, waar hun zoon onder de pauze sprak ‘over de bloedkampen (...) waarnaast, pas geboren, het afschuwwekkende Beverloo’⁸⁵ en verder overmoedig opmerkte dat het wel leek ‘of gansch Turnhout staatsgevaarlijk was’⁸⁶. De toondichter dankte Hermans en zijn ouders en dan kreeg het publiek als primeur ‘Het Vlaamsche Frontlied’, op tekst van Hermans en muziek van Hullebroeck. De verslaggever verzekert ons dat de avond eindigde ‘in enorme geestdrift’.

Bij de oud-strijders

Op een algemene vergadering op 31 augustus besliste de ‘Turnhoutsche Oud-Soldatenbond 1914-1918’ aan te sluiten bij het VOS⁸⁷. Soldatenbonden waren er inderdaad hier en daar al gesticht maar dit waren (nog) geen afdelingen van het Verbond van Vlaamsche Oudstrijders (VOS). Die organisatie zien we voor het eerst in augustus 1919 in de Kempen opduiken met

het front. Het oorlogsdagboek van Jozef Simons 1914-1918, Tielt, 2016, p. 249. Maar er bestonden ook een zgn. ‘Frontersmarsch’ op muziek van Jos Watelet (alias Jef Vlaminck) en tekst van Willem de Bom (alias Willem Frontman) en ‘Het Vlaamsche Frontlied’ met muziek van Emiel Hullebroeck en tekst van... Ward Hermans. We danken Tom Cobbaert van het ADVN die ons erop wees dat ook de Brugse afdeling van de Frontpartij een ‘Frontlied’ had (vermoedelijk op tekst van Odile Maréchal), en er zijn aanwijzingen dat andere afdelingen eveneens een eigen strijdlid hadden.

⁷⁹ Ferdinand Feyen (Turnhout 1865 – Deurne 1939). In het Verslagboek ‘onze ouderdomsdeken’ genoemd.

⁸⁰ Joannes (Jan) Maria Crols (Turnhout 1893 – Turnhout 1975).

⁸¹ Bavo Bruno Waterschoot (Oud-Turnhout 1892 – Oud-Turnhout 1964). Uit een (zeer) kroostrijk onderwijzersgezin; halfbroer van Jozef Gustaaf (Staf) Waterschoot (Oud-Turnhout 1876 – Oud-Turnhout 1927) die schepen was in Oud-Turnhout en in 1925 behoorde tot de medestichters van de KVV en *De Nieuwe Kempen*. Handelsbediende. In 1916 tekenden beide halfbroers, net zoals hun vader Celestinus (Cel) het ‘Volksmanifest nopens de vervlaamsching van de Hoogeschool te Gent’ en vanaf februari 1918 maakte hij deel uit van de activistische gouvraad van Antwerpen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog – toen hij in Wommelgem woonde, later naar Ravels – trok hij een eenmalige en relatief bescheiden vergoeding van de zgn. Bormscommissie. In 1949 veroordeelde het Antwerps krijgshof hem tot een gevangenisstraf van twee jaar, wegens ‘s vijands politiek of plannen in de hand te hebben gewerkt’, en werd hij onder sekwestre geplaatst. Hij was gehuwd met Mathilde Brosius.

⁸² Een te vaak voorkomende familienaam in Turnhout om een exacte identificatie toe te laten.

⁸³ Wellicht gaat het om Emanuel Franciscus (Frans) van Ravensteyn (Turnhout 1889 – Turnhout 1956).

⁸⁴ Over de rol van deze componist in de Vlaamse liedbeweging: Hendrik WILLAERT en Jan DEWILDE, ‘*Het lied in ziel en mond*’. *150 jaar muziekleven en Vlaamse Beweging*, Tielt, 1987, p. 85-94.

⁸⁵ Met een officiële machtiging van het ministerie van Oorlog zou journalist Ward Hermans in september het ‘drillkamp’ van Beverlo bezoeken. Hij bracht hierover breedvoerig verslag uit in *Ons Vaderland*, 19 september 1919, p. 2.

⁸⁶ *OV*, 13 augustus 1919, p. 2.

⁸⁷ De Turnhoutse afdeling van de ‘Oud-Soldatenbond’ stond onder voorzitterschap van Jan Pittomvils (cf. infra) en had door toedoen van onderpastoor Van Rompaey eerst haar zetel in het lokaal van de Katholieke Volksbond maar verhuisde eind april 1919 naar de ‘Alcazar’ op de Botermarkt (vandaag Zegeplein). Cf. *DK*, 4 mei 1919, p. 2 en *OV*, 4 september 1919, p. 3. Over het VOS raadplege men: Guido PROVOOST, *De Vossen. 60 jaar Verbond van Vlaamse Oudstrijders*, Brussel, 1979. Hierin wordt Ward Hermans vermeld als een der allereerste pioniers uit de eerste helft van 1919, toen hij dus nog onder de wapens was (p. 24).

een oproep in de weekbladpers om in elke gemeente waar nog geen VOS bestond er een in te richten: sprekers werden ter beschikking gesteld op aanvraag⁸⁸! Een maand later werd een



Het 'Frontlied' van Jozef Simons – knipsel uit: Papieren Ward Hermans – collectie GvG.

arrondissementele VOS-vergadering gepland in Turnhout. Het was een feestzitting in zaal 'De Spiegel' op zondag 28 september, met een optocht en toespraken door voorzitter Pittomvils⁸⁹,

⁸⁸ DK, 17 augustus 1919, p. 1.

⁸⁹ Joannes (Jan) Antonius Pittomvils, Kessel-Lo 1880 – Turnhout 1938. In 1906 was hij rijkswachter in Eeklo en huwde in dat jaar met de Turnhoutse Maria Ludovica van Hoeck (Turnhout 1884 – Turnhout 1965), dochter uit

secretaris Jan Verdonck⁹⁰ en Aloïs (of Louis) Stefens⁹¹, leraar aan het atheneum van Antwerpen. Slechts de besturen of de afgevaardigden der gemeentelijke bonden werden op de vergadering toegelaten om gemakkelijker te kunnen overgaan tot het kiezen van een arrondissemamenteel bestuur⁹².



Adjunct-politiecommissaris Jan Pittomvils – collectie Bob van Dooren.

Op 5 oktober publiceerde *De Kempenaar* het verslag van een vergadering van oud-strijders met 2.000 aanwezigen in Turnhout⁹³. De bijeenkomst werd geopend met een galmende ‘Brabançonne’, er werd beslist de bond ‘buiten alle politiek en taalkwesties te houden’ waarna met het ‘Au champ’ en alweer een ‘Brabançonne’ de zitting werd geheven. Maar was dat wel een VOS-bijeenkomst? Of ging het eerder om het aanvankelijk door Jef Verduyn opgericht Nationaal Oudstrijders-Verbond?⁹⁴ De hele zaak is vrij duister en ook de stukjes in *De*

het gelijknamig café in de Otterstraat (naast het ouderlijk huis van Ward Hermans). Van zijn standplaats in Steenhuize-Wijnhuize (vandaag gemeente Herzele in Oost-Vlaanderen) verhuisde het koppel in 1909 naar Turnhout waar hij tot politie-inspecteur was benoemd. Hij bracht de ganse duur van de oorlog aan het front door en werd in 1924 reeds benoemd tot commissaris maar de provinciale overheid maakte deze benoeming ongedaan. Hij was ook officier bij de stedelijke brandweer en werd ondanks de tegenkanting uit kringen van en rond *De Kempenaar* (en met name van hoofdredacteur Eugene Waterschoot zelf) net voor zijn pensioen in 1930 nog adjunct-commissaris. Hij woonde toen in het Café ‘Rubens’ in de Warandestraat 56, dat door zijn zonen Jozef en Maurice uitgebaat werd. In 1934 was hij zelf kortstondig uitbater van ‘De Spiegel’ in de Otterstraat en de laatste vier jaar van zijn leven herbergier in de Patersstraat 21 waar de zaak zijn naam droeg.

⁹⁰ Joannes (Jan) Baptista Maria Verdonck (Turnhout 1893 – Turnhout 1943). Bureelbediende en woonde in 1919 op de De Merodelei 187.

⁹¹ Aloysius (Aloïs maar soms ook Louis) Stefens, Turnhout 1890 – Antwerpen 1979. In 1912 was hij medestichter van de Katholieke Vlaamsche Arrondissementsbond van Turnhout en datzelfde jaar ook secretaris van het feestcomité der Snieders-Consciencefeesten in onze stad. Hij was leraar aan het Koninklijk Atheneum van Antwerpen en in mei 1942 betrokken bij de Van Gansen-herdenking in Herentals.

⁹² *DK*, 21 september 1919, p. 1.

⁹³ Ongetwijfeld zijn dergelijke cijfers – welk blad ze ook publiceert – niet exact. Ze beogen immers bijna steeds (ook) een propagandistisch doel en moeten dus met de nodige omzichtigheid benaderd worden. Toch kunnen ze ons een idee geven omtrent de graad van succes of mislukking van een manifestatie.

⁹⁴ PROVOOST, *Vossen*, p. 24-25.

Kempenaar – onze enige bron – laten ons in het ongewisse. In ieder geval werd in de namiddag als gepland een arrondissementeel bestuur van het VOS samengesteld zodat de structuren nu aanwezig waren en de werking een aanvang kon nemen⁹⁵.

De eerste naoorlogse wetgevende verkiezingen van 16 november 1919

Half december 1918 reeds waren de Britten naar de stembus geroepen voor wat daar ‘de kaki verkiezingen’ genoemd werden omdat zij uiteraard nog geheel en gans in het teken van de oorlog stonden⁹⁶. Hoe zou het ook anders gekund hebben? Mutatis mutandis gold dit bijna een jaar later ook voor België, al verliepen die strikt genomen ongrondwettelijk daar de normale procedure voor een grondwetsherziening niet was gevolgd, zoals in Loppem beslist⁹⁷. Gepland voor 16 november waren zij de eerste op basis van het algemeen enkelvoudig stemrecht voor alle mannen boven de 21 jaar⁹⁸. Uiteraard werd door alle partijen ijverig naar de stemmen van de oud-strijders gehengeld.

De katholieke partij, die in ons arrondissement de kiesstrijd reeds inzette op zondag 31 augustus met een algemene vergadering van de afgevaardigden der zes kantonale kiesverenigingen, omhelsde toen uitdrukkelijk het minimumprogramma van het Algemeen Vlaamsch Verbond⁹⁹. De arrondissementele poll op zondag 28 september in de ruime maar volle zaal ‘Amicitia’ werd voorgezeten door dokter Goetschalckx¹⁰⁰. Enkele kandidaten – waaronder de ondertussen in opspraak gebrachte Alphonse Versteyleylen - hadden zich reeds teruggetrokken zodat er nog slechts voor de rangschikking der vier overgeblevenen moest gestemd worden¹⁰¹. Advocaat Jozef Verachtert¹⁰², hoofdsteller Alfons van Hoeck¹⁰³, dokter Jan Rombauts¹⁰⁴ en advocaat Gabriel Naets¹⁰⁵ kwamen in deze volgorde op de kiesbrief.

⁹⁵ Dat bestuur zag er toen uit als volgt: voorzitter Louis Stefens (Turnhout), ondervoorzitters Jef Laureys (Herentals) en Jos Stryckers (Hoogstraten), schatbewaarder Edgard de Vel (Retie), secretaris Jos Gils (Turnhout) en als leden Jos Grootjans (Ravels), Jules Leijts (Oud-Turnhout), Adolf van Dijk (Herenthout), Jos Snels (Wortel), Felix Peeters (Balen-Neet), Gerard Dillen (Olmen), Maurice Scheire (Westmeerbeek) en Gislân Dassen (Eindhoven). Een aantal van deze namen zullen we later terug tegenkomen in de partij van De Backer en in de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog. *OV*, 27.IX.1919, p. 3 en 2.X.1919, p. 2.

⁹⁶ Pieter GEYL, *Ik die zo weinig in mijn verleden leef. Autobiografie 1887-1940*, Amsterdam, 2009, p. 83.

⁹⁷ Om die reden zouden veel conservatieven – niet gans ten onrechte – nog jaren spreken over de ‘staatsgreep’ of zelfs het ‘bedrog’ van Loppem. Cf. Jacques WILLEQUET, *Albert I, koning der Belgen*, Amsterdam-Brussel, 1979, p. 131-132 en Emmanuel GERARD, *De Katholieke Partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940)*, Leuven, 1985, p. 69-78.

⁹⁸ Theo LUYKX, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden*, Amsterdam-Brussel, 1973, p. 296-297.

⁹⁹ *DK*, 7 september 1919, p. 2. Alfons van Hoeck, op dat moment nog hoofdredacteur van dat blad, legde er echter sterk de nadruk dat alles zou afhangen van de kandidaten die bij de poll uit de bus zouden komen. En hij wist maar al te goed – zoals ook bleek! - dat er openlijke en onderduimse tegenkanting zou zijn, met name van oud-volkvertegenwoordiger Alphonse Ferdinand Joseph Adrien Versteyleylen (Hoogstraten 1859 – Turnhout 1932), van advocaat Joseph Kruyfthoof (Turnhout 1878 – Turnhout 1956) e.a.

¹⁰⁰ Joannes Baptista Emilius (Emiel) Goetschalckx (Hoogstraten 1859 – Lille 1923). Van 1897 tot aan zijn dood burgemeester van Lille. In april 1919 was hij medestichter en eerste voorzitter van de Katholieke Vlaamsche Arrondissementsbond (ook genoemd: ‘Verbond’, ‘Katholiek Vlaamsch Verbond’ en zelfs ‘Algemeen Vlaamsch Verbond’), die zich aansloot bij de Katholieke Vlaamsche Landsbond van Frans van Cauwelaert.

¹⁰¹ Van CLEMEN, 2004, p. 157 schrijft dat hij in 1919 niet meer herkozen werd en suggereert zelfs dat zulk het gevolg was van de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht. In werkelijkheid had Versteyleylen zichzelf zo gecompromitteerd dat zijn kandidatuur onhoudbaar was geworden.

¹⁰² Joseph (Jozef) Marie Verachtert (Noorderwijk 1866 – Geel 1941). Volksvertegenwoordiger 1921-1929, provinciaal senator 1932-1936 en burgemeester van Geel vanaf 1921.

¹⁰³ Alphonse (Alfons) Guillaume van Hoeck (Turnhout 1890 – Turnhout 1957). Oud-strijder en groot-invalide Eerste Wereldoorlog. Van 1919-1946 volksvertegenwoordiger en van 1932 tot hetzelfde jaar burgemeester van Turnhout waarna hij door een fractie van zijn eigen partij politiek werd geliquideerd.

¹⁰⁴ Jan-Baptist Luciaan Rombauts (Itegem 1867 – Herentals 1949). Burgemeester van Herentals 1912-1947 en volksvertegenwoordiger 1919-1946.

¹⁰⁵ Gabriel Josephus Eduardus Naets (Westerlo 1886 – Westerlo 1958). Advocaat en – zoals zijn vader - rentmeester van de familie De Merode van Westerlo. Met dank aan Bert Tops voor de verificatie.

Bij HVF was er op 10 september een druk bijgewoonde en erg belangrijke algemene vergadering. Niet alleen werden er bestuursverkiezingen gehouden¹⁰⁶, verslaggever Joosten sprak ook over de aanstaande stembusgang voor het Belgisch parlement en ‘hij deed de mogelijkheid inzien’ dat ook de nieuwbakken Vlaams-nationale partij zou opkomen! Tevens werd een omzendbrief van volksvertegenwoordiger Versteylen voorgelezen waarin deze de (niet nader genoemde) ‘laffe beschuldigingen’ aan zijn persoon trachtte aan de kaak te stellen. ‘De leden onthielden hun kritiek niet en hun kwinkslagen op sommige zinssneden (sic) deden de vergadering menigmaal in ’n luid gelach losbarsten’.



Tekening van Ernest Wauters door zijn zoon en celgenoot Herman – gevangenis Antwerpen, 20 juli 1945 – collectie ADVN - Antwerpen

Een week later werden de functies verdeeld in het nieuwbakken bestuur: Ward Hermans werd voorzitter, Jan van Eijck (sic) ondervoorzitter, Eugene Wauters¹⁰⁷ secretaris en zijn broer Ernest¹⁰⁸ verslaggever. Er werd toen ook besloten een ‘Jonge Wacht’ op te richten voor de leden van 18 tot 25 jaar¹⁰⁹. En enkele bestuursleden zullen via huisbezoeken ‘gaan schudden aan de beste zwaargeladen boomen’ voor financiële steun!

Op de algemene vergadering waren de voorzitter en de ondervoorzitter verhinderd zodat die geleid werd door Marcel Roelandt. Hij sprak ‘als vage voornemens’ over onderhandelingen met het Katholiek Vlaamsch Verbond waarbij een fronter een tweede of derde plaats zou krijgen.

¹⁰⁶ Werden verkozen: Jan Beyens, Jan Crols, Ward Hermans, Jos. Frans Leys, Frans Mortiers, Jan van Eijck, Eugene Wauters, Mathilda Brosius, Ferdinand Feyen, Franz Joosten, Frans van Mechelen, Frans van Ravensteyn, Leo Verrees, Ernest Wauters en Marcel Roelandt. Mortiers en Van Eijck namen nog geen maand later reeds ontslag en werden vervangen door Van Hoeck en Van den Berghe (zonder voornamen in het Verslagboek maar we nemen aan dat de eerste August van Hoeck is). Deze vertegenwoordigde op 7 december het arrondissement Turnhout op het voorlopig congres van HVF in Antwerpen. Cf. infra.

¹⁰⁷ Joannes Emilius Gustavius Eugenius (Eugene) Wauters (Turnhout 1895 – Antwerpen 1978). Hij was de oudere broer van Ernest. Bij zijn huwelijk in 1923 was hij orderklerk. Het is quasi-onmogelijk in het Verslagboek beide broers (die allebei tekenen met ‘E. Wauters’) uit elkaar te houden. Toch lijkt de rol van Ernest groter te zijn geweest...

¹⁰⁸ Emilius Gustavus Ernestus (Ernest) Wauters (Turnhout 1897 – Antwerpen 1975). Hij was architect-urbanist in Antwerpen waar hij eerst aan de Oude Waag woonde en later in de Terninckstraat. Op 21 juni 1948 veroordeelde het krijgshof van Antwerpen hem tot tien jaar gevangenisstraf, wegens ‘hulpverschaffing aan de vijand’. Hij verbleef eerst in het interneringscentrum van Hemiksem en later – samen met zijn minderjarige zoon Herman – in de gevangenis van Antwerpen (zie afb.).

¹⁰⁹ Die Jonge Wacht zou zich met Buitenkermiss schuldig maken aan opstootjes waarvoor zij door de algemene vergadering op 15 oktober werden terechtgewezen.

Maar dat was allemaal niet doelbewust of tastbaar volgens de verslaggever, met als gevolg: ‘Het Vlaamsch Verbond loopt ons voor. Zij hebben den doodsvijand geweerd van den lijst der Katholieken en hebben gezorgd dat de verdedigingsschriften van onzen ex-vertegenwoordiger Versteyleen nuttelooze drukkosten werden’. Maar dat was onvoldoende en er werd dus gepleit voor een eigen HVF-lijst¹¹⁰. Daartoe werd op de vergadering van 1 oktober op voorstel van Roelandt beslist een propagandacomité op te richten, bestaande uit personen ‘die reeds blijk hebben gegeven van politiek beleid en die zich bewegen in breeden kring’. Tevens werd het voornemen geuit op 12 oktober te kunnen pollen. Dat comité werd gevormd tussen 1 en 8 oktober met als leden: H. Schotanus¹¹¹, Tuytelaers, Richard van Eyck¹¹², Bavo Waterschoot en Adriaan Berens¹¹³.

Een week later, op de bestuursvergadering van woensdag 8 oktober, werd aangekondigd dat op zaterdag een eerste nummer van het weekblad *De Kempische Fronter* zou verschijnen op 10.000 exemplaren waarvan er 1500 voor de stad Turnhout zouden bestemd zijn. Blijkbaar ging het initieel om een verkiezingsdrukwerk waartoe het initiatief genomen was door Antwerpen maar spijs het aanzienlijk aantal vonden we tot hiertoe er nergens ook maar één exemplaar van terug¹¹⁴.

Van Hoeck zag dus naast de gebruikelijke liberale en socialistische concurrentie nu ook de Frontpartij opduiken, een lijst ‘die ook oud-soldaten telt’ maar ‘dat zijn de mannen die niet verstandig redeneeren, de doordrijvers, de al-willers, de onvoorzichtigen’ en elders op dezelfde bladzijde luidde het dat die ‘volgens hunne eigen bewering, geen hoop hebben gekozen te zijn’¹¹⁵. Van een poll in Herentals en een volledige lijst (zoals *DK* meende te weten¹¹⁶) was echter geen sprake. Nadat pas vrij laat de beslissing was gevallen (en enkel voor de Kamer) afzonderlijk op te komen, verliep de zoektocht naar geschikte en bereidwillige kandidaten niet bepaald van een leien dakje. Het verslag van de algemene vergadering van 22 oktober van HVF gaf een relaas van de afwijzing door een zekere Verstrepen (?) en door advocaat Van Dieren¹¹⁷. Als reden van zijn weigering gaf hij op: ‘schedelbreuk van zijn vader en de bijzondere voorbereiding die hem het proces Borms vraagt’. En dan staat er, toch verrassend: ‘Wij hebben als laatste toevlucht den Heer Benoit Versteyleen¹¹⁸ verzocht zijne kandidatuur te stellen, doch

¹¹⁰ Principieel was die beslissing reeds genomen op een grote meeting van HVF in zaal ‘El Bardo’, aan de Sint-Jacobsmarkt in Antwerpen, op 30 augustus. Stryckers voerde daar toen het woord namens Turnhout. Cf. Hendrik Jozef ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging 1914/1939*, Antwerpen-Utrecht, 1971, dl. I, p. 266.

¹¹¹ De enige die in aanmerking komt is: Henricus Wilhelmus Schotanus (Turnhout 1889 - ?). Toen hij in 1912 trouwde, was hij fabrieksarbeider en woonde eerst in de Hannuitstraat, later in de Korte Gasthuisstraat. In 1921 verhuisde hij met zijn vrouw en twee zonen naar Borgerhout en verliezen we elk spoor...

¹¹² Richardus (Richard) Ioannes Maria (Turnhout 1896 – Borgerhout 1951). Geboren in de Patersstraat en als handelaar wellicht ook daar woonachtig. Activist tijdens de Eerste Wereldoorlog en vanaf het begin betrokken bij de KVV van De Backer. Hij was secretaris van de Turnhoutse afdeling, schreef in *DNK* en was in 1926 lijsttrekker bij de gemeenteraadsverkiezingen.

¹¹³ Adrianus Berens (Turnhout 1884 – Turnhout 1968) was oud-strijder en lld van de ‘Democratische Unie der strijders, invaliden, verminkten en oorlogsslachtoffers’.

¹¹⁴ Toch verschenen er minstens drie nummers, cf. *OV*, 28 oktober 1919, p. 3.

¹¹⁵ *DK*, 9 november 1919, p. 1.

¹¹⁶ *DK*, 12 oktober 1919, p. 1.

¹¹⁷ Edmond (Mon) Joseph van Dieren (Gent 1879 – Brussel 1961). Werd na de Eerste Wereldoorlog zeer bekend in flamingantische kringen als verdediger van August Borms voor het Assisenhof. Van 1929-1932 en 1936-1945 senator voor de KVV in het kiesarrondissement Mechelen-Turnhout. Na de Tweede Wereldoorlog zelf voor het krijgsgerecht gedaagd omwille van zijn aantijgingen tegen auditeur-generaal Walter Ganshof van der Meersch, na de oorlog Hoog Commissaris voor ’s Rijks Veiligheid, wat hem de bijnaam ‘de onderkoning van België’ opleverde. Cf. Jan van der LEEUW [= Louis de LENTDECKER], *Het proces Van Dieren*, Antwerpen, 1948 en E. de V. [Arthur de BRUYNE], ‘Van Dieren’, in: *t Pallieterke*, 14 augustus 1975, p. 8-9.

¹¹⁸ Benedictus (Benoit of ‘Baard’) Henricus Guilielmus Franciscus Versteyleen (Turnhout 1862 – Turnhout 1956). Christendemocratisch en Vlaamsgezind bedrijfsleider van een steenbakkerij. Voor de Eerste Wereldoorlog voorzitter van de Katholieke Vlaamse Arrondissementsbond en voorstander van de vernederlandsing van de

ook deze verkeert, tot zijn spijt tot (sic) de onmogelijkheid te aanvaarden, zegt ons echter allen mogelijken steun toe’.



Benoit Versteylen – collectie bidprentjes Guy Spaepen

De Frontpartij slaagde er in het arrondissement Turnhout slechts in twee kandidaten op te stellen, nl. Jef Stryckers (toen nog ‘hoogstudent’ uit Hoogstraten) en Juul Leys¹¹⁹ (werkman uit Oud-Turnhout)¹²⁰. De verkiezingscampagne was niet alleen kort, ze was ook niet bepaald heftig in de Kempen, tenminste niet m.b.t. de Vlaamse programmapunten. De katholieke partij en haar (weekblad)pers beperkten zich er grotendeels toe de Fronters te negeren¹²¹. Vooral tijdens het Allerheiligenweekend deden Stryckers, Leys en Hermans flink hun best. In de loop van de week voordien hadden zij al een tiental meetings gegeven maar op zaterdag 1 november gaven zij er nog eens tien en op Allerzielen niet minder dan zestien¹²². Voor de stad Turnhout noteerden we twee meetings van HVF. De eerste op woensdag 29 oktober ‘voor een proppensvolle zaal’ met

Gentse universiteit. Op politiek gebied was hij dus (minstens gedeeltelijk) een tegenstander van zijn neef Alphonse Versteylen. Na 14-18 was hij voorzitter van het arrondissementeel Algemeen Christen Verbond van Werkgevers. Na de Tweede Wereldoorlog werd hij verdacht van collaboratie maar het kwam niet tot een vervolging door het krijgsgerecht. Vanaf 1914 woonde hij op de hoek van de Leopoldstraat en de Sint-Antoniusstraat, het eerste lokaal van de Katholieke Volksbond. Cf. Servatius-Herman SCHOLL, *De geschiedenis van de arbeidersbeweging in het arrondissement Turnhout*, dl. II: *Van 1900 tot 1918*, Turnhout-Tilburg, 1951 en Johan DIRKX, *Geschiedenis van een pand. Turnhout 1879-2006*, Turnhout, s.d.

¹¹⁹ Julius (Juul of Jules) Josephus Leys (Oud-Turnhout 1894 – Turnhout 1967). In 1919 lid van het arrondissementeel VOS-bestuur. Wellicht bij of na zijn (eerste) huwelijk naar de Graatakker 42 (later 38) in Turnhout verhuisd, vestigde hij zich daar als handelaar in textiel. In 1926 was hij derde kandidaat op de lijst van de KVV van De Backer voor de gemeenteraadsverkiezingen. Werd in de jaren '30 lid van het VNV en bleef dat tijdens de Tweede Oorlog, wat hem nadien op de lijst van de krijgsauditeur bracht. Cf. *BS*, 7 juni 1947, p. 7508 en 9 juli 1949, p. 6523. Ook twee zonen van hem kwamen toen (wegens engagement in respectievelijk de Fabriekswacht en het NSJV) in aanraking met het krijgsgerecht.

¹²⁰ *Het Nieuwsblad van Gheel (HNvG)*, 8 november 1919, p. 1. De *Gazet van Moll (GvM)*, 8 november 1919, p. 2 riep alle katholieke oud-soldaten op om te stemmen voor de oud-strijders graaf De Renesse, Alfons van Hoeck en Gabriel Naets (Westerlo).

¹²¹ Volgens de *Gazet van Antwerpen*, 14 november 1919, p. 3 viel de Frontpartij vooral ‘de katholieke kandidaten’ aan terwijl de *GvM*, 15 november 1919, p. 2 het enkel maar over activisme had. Het meest uitvoerig en min of meer onderbouwd was *DK*, 16 november 1919, p. 2 die van leer trok tegen het Godsvredestandpunt van de partij, ‘pour le besoin de la cause’ vertaald als ‘die voorgewende onzijdigheid’.

¹²² *OV*, 3 november 1919, p. 1.

Ward Hermans, de ons onbekende Van der Aa, een zekere Van Daele¹²³ en Jef Stryckers¹²⁴. De tweede meeting vond plaats op zaterdag 8 november. Juul Leys zat net als vorige keer de bijeenkomst voor en verwelkomde als sprekers opnieuw Hermans en Stryckers, naast de advocaten Adiel Debeuckelaere (uit Ninove) en Hendrik Picard (uit Antwerpen), respectievelijk eerste en tweede kandidaat van HVF in het arrondissement Antwerpen¹²⁵.

‘Een zegepraal voor de Vlaamsche Gedachte’¹²⁶

De landelijke teneur was – hoe kon het anders met de nieuwe kieswet? – een overwinning voor de socialistische partij en voor HVF dat meteen vijf verkozenen naar de Kamer kon sturen, gepaard aan een katholieke en liberale nederlaag. De uitslag in het arrondissement Turnhout, waar 6823 stemgerechtigden niet of blanco of ongeldig stemden, mag dus atypisch heten want de Antwerpse Kempen zond – naast de katholieken Verachtert, Van Hoeck¹²⁷ en Rombauts – enkel nog de liberaal Homans¹²⁸ uit Meerhout naar de Kamer van Volksvertegenwoordigers¹²⁹. Euforie en grootse plannen en dat maar liefst voor het ganse arrondissement tijdens de bestuursvergadering van 25 november, in afwezigheid van Ward Hermans (‘die te Brussel verblijft’) en Leo Verrees¹³⁰. Antwerpen had trouwens aangedrongen op een organisatieplan en Marcel Roelandt voelde zich daarvoor geroepen op volgende basis: een maar liefst bezoldigd arrondissementeel secretariaat in Turnhout, daaronder kantonale secretariaten en ‘zoo mogelijk in elke gemeente een kern van Fronters’. Zelfs aan vakverenigingen werd gedacht, maar ‘met het vooruitzicht op de stakingen in het dichte verschiet’ werd dat uitgesteld. Maar *De Kempische Fronter* zou blijven bestaan ‘en zoo mogelijk rond Nieuwjaar weerom verschijnen’. Een weekblad was dat dus nog niet echt geworden... Een kerstfeest met toneelfeest (waarvoor spelers werden gevraagd), een ‘kermiskaske’, een brievenbus en een

¹²³ Mogen we veronderstellen dat het hier ging om Ivo van Daele, door de Duitsers in 1917 vrijgelaten uit het krijgsgevangenenkamp van Göttingen om in het bezette land steun te verlenen aan het activisme? Cf. Van CLEMEN, 2004, p. 174 en 184. Op 26 mei is er sprake van Jef Vanderaa (sic) en Rik Van Daele. Gaat het hier om dezelfde twee personen?

¹²⁴ Eens te meer verschilt het verslag in *OV*, 3 november 1919, p. 3 slechts in geringe mate van dat van E Wauters in het notulenboek.

¹²⁵ Wellicht vielen de twee ‘vreemde’ sprekers niet echt in de smaak van het Kempens publiek, want opvallend genoeg repte het notulenboek niet over het aantal aanwezigen of de stemming in de zaal. Zo zijn we geneigd het verslag in *DK*, 16 november 1919, p. 2 te geloven, dat sprak over weinig volk en weinig bijval (maar de meeting wel plaatste op ‘verleden zondag’).

¹²⁶ Op dinsdagnamiddag was de uitslag nog niet definitief bekend maar lieten de voorlopige resultaten de fronterskrant *OV* toch toe voor de editie van woensdag deze kop te gebruiken. De per kieskanton door HVF behaalde stemmen kan men o.a. vinden in: VANLANDSCHOOT, 2023, p. 178-183.

¹²⁷ Van Hoeck was daarmee trouwens de jongste volksvertegenwoordiger in de nieuwe Kamer.

¹²⁸ Alphonse Théodore (Door) Homans (Meerhout 1867 – Meerhout 1934). Handelaar en eenmalig volksvertegenwoordiger (1919-1921). Zijn verkiezing was het gevolg van de (allereerste) toepassing van het stelsel-Van de Walle dat de apparentering regelde. Cf. *GvM*, 22 november 1919, p. 1 dat het over een ‘chineezerij’ had! De socialisten haalden in ons arrondissement inderdaad bijna 1700 stemmen meer dan de liberalen. Hun lijsttrekker, Armand J.F. van der Gracht de Rommerswael (Turnhout 1890 – Turnhout 1934), toen nog student in de Rechten, later advocaat zoals zijn liberale vader en bijgenaamd ‘het rood baronneke’, zou pas in 1929 verkozen raken en zetelde tot aan zijn vroegtijdige dood.

¹²⁹ *DK*, 24 september 1919, p. 1. De houding van dit weekblad tegenover de Vlaamse Beweging wordt uitstekend geïllustreerd door wat het – meteen nadat Van Hoeck er ontslag had genomen of gekregen – op 7 december 1919, p. 1 schreef. *De Standaard* werd een van de oorzaken genoemd van de katholieke verkiezingsnederlaag omdat deze krant ‘de fout (begaat) eenzijdig te zijn. Het werpt zich bijna uitsluitend op de Vlaamsche kwestie, waarin het de vruchtdragende leiding heeft, doch het vergeet de lijn aan te geven, ons inziens, op godsdienstig-sociaal gebied’. Het VOS – dat zich tijdens de kiesstrijd neutraal had opgesteld, stuurde trouwens gelukwensen naar Van Hoeck voor zijn verkiezing. Cf. PROVOOST, *Vossen*, p. 28-30.

¹³⁰ Léon (Leo) Alexius Josephus Maria Verrees (Turnhout 1893 - ?). Zoon van toondichter en stadsbeiaardier Emiel Verrees. Volgens Van CLEMEN, 2004, p. 184 zou hij op 14 juli 1918 t.g.v. de Guldensporenviering ‘activistische liederen’ (?) op de beiaard van de Sint-Pieterskerk gespeeld hebben, waarvoor zijn vader door het stadsbestuur op het matje werd geroepen.

reglement stonden ook op het verlanglijstje maar vooral werd er nog eens herinnerd ‘aan het feesten voor onze gekozenen Zondag e.k. te Antwerpen’. Tijdens de algemene vergadering van ’s anderdaags passeerden al deze punten nog eens de revue maar werd toch vooral de noodzaak aanvoeld van ernstige vorming en ‘goede rede’. Daarom zou voor de volgende vergadering Jef Stryckers gevraagd worden ‘de vergadering te leiden, om alzoo een debat te doen ontstaan dat klaarheid en wijsheid moet brengen’. Maar toen op zondag 30 november in de Hippodroom in Antwerpen de electorale overwinning werd gevierd rondom de vijf verkozenen was het toch Hermans die – eerst bij de Vlaamsche Padvinders, later bij de Fronters - in de kijker liep, niet Stryckers¹³¹.

Jaarwisseling 1919-1920

Ondertussen was het bij het hoofdbestuur der Frontpartij ‘finantieel (sic) al even donker als bij ons (= Turnhout)’. En ook over ‘het middenbestuur van tak Antwerpen’ waren ze in de Kempen niet te spreken wegens onvoldoende steun en onbeantwoorde correspondentie. Ook daar leek het geldgebrek accuut en dus kwam er voorlopig niets in huis van een betaald secretariaat in Turnhout of het verder zetten van *De Kempische Fronter*. Op de bestuursvergadering van 17 december werd ‘daar we reeds lang lijden onder het te kort van een Voorzitter en Ondervoorzitter’ een nieuw duo in die functies verkozen: Marcel Roelandt en Ferdinand Feyen. De nieuwbakken ondervoorzitter hield op de algemene vergadering van 19 december al gelijk een voordracht over ‘ons sociaal-economisch programma’, dit om de jongeren aan te moedigen hetzelfde te doen. Als kandidaat voor de plaats van (bezoldigd) arrondissementssecretaris werd toen Karel Geerts¹³² vooropgezet en verkozen. Het blijft een open vraag of hij ooit echt in functie is geweest.

Van de voorgenomen toneelopvoering tijdens het kerstfeest-met-tombola kwam niets in huis maar de bijeenkomst op 25 december ‘in ons prachtig versierd lokaal’ was toch een succes, vooral voor de kinderen. ‘Liefdadige handen hadden ons dit genoeg bezorgd’, schreef de krant *Ons Vaderland* op 4 januari 1920 (p. 2). Het Verslagboek vermeldt het lijstje van wie op een of andere wijze behulpzaam was (naast ‘liefdadige medewerking’ van een aantal leden), dat ons leert waar HVF op sympathie kon rekenen: apotheker Alfons Notenbaert¹³³, Daleman (sic) uit de Oude Vaartstraat 14¹³⁴, Benoit Versteyleylen, juffrouw Vogels¹³⁵, Eduard van den Brandt¹³⁶, beenhouwer Crols uit de Gasthuisstraat e.a.

¹³¹ Cf. het verslag in *OV*, 1 december 1919, p. 1 dat mogelijk van de hand van Hermans zelf is.

¹³² Zou het kunnen gaan om Karel Geerts (Beerse 1900 – Turnhout 1961)?

¹³³ Alfons Notenbaert (Waasmunster 1883 – Turnhout 1925). Eerst regent in het middelbaar onderwijs; later doctor in de Natuurwetenschappen en publiceerde op dat gebied enige vulgariserende werken. Op beschuldiging van activisme zat hij na de oorlog enige tijd gevangen en werd zijn diploma ongeldig verklaard. In alle stilte haalde hij voor de Centrale Examencommissie opnieuw dat diploma! In 1912 behoorde hij tot het uitvoerend comité van de Snieders-Consciencefeesten in Turnhout. Hij was lid van de Katholieke Vlaamsche Hogeschooluitbreiding en de Vlaamsche Wetenschappelijke Congressen. Was in 1925 medewerker van het eerste uur aan de KVV en *DNK*. Hij overleed ten gevolge van een experiment met elektriciteit in zijn huislaboratorium, in de kelder van zijn officina aan de Grote Markt. Zijn begrafenisplechtigheid – waarop o.a. zowel Alphonse Versteyleylen als Laurent Spaenenborgh het woord voerden – werd door een grote menigte bijgewoond. Cf. STEVENS, 2023, p. 33-45.

¹³⁴ Haast zeker gaat het om Ludovicus (Lodewijk) Joannes Daleman (Sint-Gillis bij Brussel 1882 – Turnhout 1952), dr. Wijsbegeerte en Letteren, atheneumleraar, voorzitter Hooger Leven. Betrokken bij het activisme, kreeg hij tijdens de Tweede Wereldoorlog een vergoeding en een jaarwedde van de Bormscommissie en werd daarvoor later ingeschreven op de lijst van de krijgsauditeur, waardoor hij levenslang zijn burgerrechten verloor.

¹³⁵ Maria Aloysia (Marie-Louise) Josepha Francisca Joanna Vogels (Turnhout 1906 - ? 1982). Dochter van de bekende activist Jan Vogels (cf. infra). Zij volgde haar vader toen die na de oorlog uitweek naar Nederland en behaalde het diploma van onderwijzeres aan de kweekschool in Nijmegen. Zij was gehuwd met Piet van Geert met wie zij vier dochters had.

¹³⁶ Eduardus (War) Josephus Leopoldus van den Brandt (Turnhout 1883 – Turnhout 1962).

De werking slabakt

Tussen en soms zelfs op de lijnen door lezen we in het Verslagboek dat toch niet alles van een leien dakje liep. Vooral de verhouding met Antwerpen liet te wensen over en voorzitter Roelandt legde op de algemene vergadering van 4 februari zelfs een motie voor, gericht aan het Hoofdbestuur, waarin gedreigd werd de werking stop te zetten 'indien ze ons niet meer steunen'. Verslaggever Ernst Wauters maakte daarop de aanmerking 'dat de schuld ligt hoofdzakelijk bij ons zelf' en iemand anders 'drukte de wensch uit de vergaderingen met meer takt te leiden'. Die zat, en het gevolg was dat twee bestuursvergaderingen op rij werden geheven wegens te weinig aanwezigen. Voor de bijeenkomst van 3 april noteerde Wauters expliciet de namen van de aanwezigen: Feyen, Verrees, Van Mechelen, Van Ravensteyn, gebroeders Leys, gebroeders Wauters. Joosten en Beyens lieten zich verontschuldigen maar van een vermoedelijk nog steeds verongelijkte Roelandt geen spoor¹³⁷. Ernest Wauters werd afgevaardigd naar het algemeen congres in Brussel op 11 april en een week later zou het bal zijn, om geld in laadje te brengen, tenminste 'indien we met muzikanten en zaal klaar komen'¹³⁸.



Rechts waar een vrouw met witte voorschoot in de deur staat is café en zaal 'Victoria' – collectie prentbriefkaarten Guy Spaepen

Ondertussen had men vernomen dat het lokaal 'Scala' verkocht was aan 'Echo de la Campine' en dat er dus naar een andere stek moest uitgekeken worden. Eugene Wauters zou vissen achter het lokaal der 'Onafhankelijken' (aan de De Merodelei 60, toenmalige nummering); Joosten kreeg opdracht inlichtingen in te winnen omtrent zaal 'Victoria' (op de stompe hoek die de Renier Sniedersstraat (ooit Hofstraat) maakt met de Stationstraat (of Statiestraat, aan de Watertoren). Met de uitbater van deze laatste zaal kwam het uiteindelijk tot een overeenkomst¹³⁹.

Maar de interne malaise bleef wel aanhouden: iedereen wilde *De Kempische Fronter* verder zetten maar de kosten waren te hoog; van het voornemen aan toneel te doen, kwam voorlopig

¹³⁷ Verslaggever Wauters noteerde zelfs met een niet geringe dosis sarcasme: 'Het Bestuur der afdeling is ten eerste ongerust omtrent het lot van zijn Dienstdoenden Voorzitter. Deze is sinds eenigen tijd spoorloos verdwenen. Daar we geen doodsbericht hebben ontvangen wordt het ergste gevreesd. Zijn signalement is aan alle bestuursleden overgemaakt. Inlichtingen omtrent zijn toestand zijn uiterst welkom.'

¹³⁸ Het Verslagboek spreekt expliciet van 'onze schuld Judo Deckx'. Gezien het succes in het verleden werd besloten van opnieuw een Hullebroeckavond in te richten. Ward Hermans werd verzocht 'met onzen zanger te onderhandelen'.

¹³⁹ De zaal werd gehuurd voor een termijn van drie jaar, tegen 200BF per jaar.

ook nog niet veel in huis; het bal werd uitgesteld en de Hullebroeckavond – vastgelegd voor 26 april - zou ‘het karakter dragen van een zuivere kunstavond, zonder politiek doel’. Dat klonk allemaal niet erg enthousiast maar blijkbaar was het belangrijker de zaal en de partijkas zo goed mogelijk te vullen dan bijkomende Vlaamse zieltjes te winnen. Maar het kon altijd nog erger want op de bestuursvergadering van 21 april lag daar dan het overigens weinig verrassend ontslag van dd. voorzitter Roelandt. Of in de bewoordingen van Ernst Wauters: ‘Onze dd. Voorzitter Roelandt tracht zich te verrechtvaardigen omtrent zijn afwezigheid, en ziet zich door zijn bezigheden genoodzaakt ontslag te nemen als dd. Voorzitter. Hij overhandigt ons als enige erfenis twee rekeningen uit den kiesstrijd’. Dezelfde Wauters had ondertussen nog een eitje te pellen met *Onze Toekomst*, het weekblad der Turnhoutse afdeling van de Belgische Werkliedenpartij, waarin HVF verweten werd dat het opkomen van die partij in de Kempen de verkiezing van een socialist had onmogelijk gemaakt. De stellige belofte van een wederwoord werd niet gehouden en dus verscheen de reactie in de kolommen van *Ons Vaderland*¹⁴⁰. Het zou niet de laatste keer zijn dat het tot een pennentwist kwam met het socialistisch orgaan. Voorgezeten door Ward Hermans had op zondagnamiddag 25 april een arrondissementeel congres plaats in Herentals¹⁴¹. Hoofdpunt op de dagorde was de stichting (lees: de heropstart) van het weekblad *De Kempische Fronter*. Helaas kon ook de ‘degelijk raadgevende afvaardiging’ van Antwerpen voorlopig niet meer op tafel leggen dan ‘een ernstig voorstel’ dat op het komende provinciaal congres zou besproken worden. Dit soort materiële beslommingen waren niet echt besteed aan de bevlogen Ward Hermans die het congres ‘in naam hunner 3000 kiezers’ op geestdriftige wijze een motie deed aannemen tegen de plannen van de regering die een militair verbond met Frankrijk wilde sluiten¹⁴². ’s Anderendaags op de Hullebroeckavond droeg hij – na een ondertussen reeds klassieke inleiding met verwijzing naar o.a. de Orne - opnieuw verzen voor uit eigen werk. ‘De gelukkige nasmaak zal door geen fronters vergeten worden. We wachten op een nieuwen kunstavond die beroering zal brengen in ons bloedarm stadje’¹⁴³.

Enkele dagen voor het langverwachte maar al een paar keren uitgestelde dansfeest moest de bestuursvergadering van 4 mei akte nemen van het ontslag van ‘makker Frans Joosten’. Dat bal was overigens niet meteen een groot succes. Het leek wel of Wauters had een en ander voelen aankomen wat met minder dan een week voorbereiding niet onbegrijpelijk was. Op de algemene vergadering waar slechts weinig leden waren opgekomen, deed hij dan ook een vertwijfelde oproep: ‘Er wordt nadruk op gelegd vooral ook meisjes mee te brengen op ons dansfeest!’ Zijn verslag – enkele pagina’s verder in het Verslagboek – is kort: ‘Uitslag: trage opkomst, intieme leute, ongemeen succes; een woelig sluiten en een te kort van 27,25 fr (onk. 84,25 fr – 57 fr. opbrengst)’.

Antimilitarisme

Het hoofdsecretariaat van HVF had gevraagd om met Pinksteren, op zondag 23 mei, een meeting te beleggen. Op 4 mei zegde het bestuur zulks te doen, om 11u in de voormiddag. Maar het enthousiasme was duidelijk maar magertjes en het succes dus ook. Er ontbrak een (niet nader genoemde) spreker, en dag en uur waren slecht gekozen. Daarom werd er een nieuwe, grote antimilitaristische meeting aangekondigd voor vrijdag 28 mei, met als sprekers Ward

¹⁴⁰ *OV*, 7 maart 1920, p. 2.

¹⁴¹ Deze bijeenkomst, die door het slechte weer maar een matige opkomst kende, ging door bij L. Gyselings op de Bovenrij 84. Cf. *OV*, 19 april 1920, p. 4 en 3 mei 1920, p. 3.

¹⁴² De onderhandelingen voor dit akkoord – dat op 7 september 1920 zou ondertekend worden door de Franse en Belgische legerstaven – waren begonnen op 28 januari in Ieper. Het is de eerste maal dat we dit thema bij Hermans zien opduiken. Cf. Guido PROVOOST, *Vlaanderen en het militair-politiek beleid in België tussen de twee wereldoorlogen*, Leuven, 1976-1977, dl. I, p. 81-186.

¹⁴³ *OV*, 3 mei 1920, p. 3. De opbrengst van deze avond was (na aftrek van de ‘taksrechten wel verplicht geweest te betalen’) 211BF op.

Hermans, Jozef van der Aa en Rik van Daele¹⁴⁴. In zijn slotwoord zei Hermans, die de vergadering had voorgezeten, dat de FronTERS het hielden met BWP-voorzitter Vandervelde die had gesteld dat 98% van de activisten idealisten waren. Hij verwees naar het proces dat op dat ogenblik liep voor het Assisenhof van Brabant waar ‘onze goede Dr Vogels’¹⁴⁵ (samen met acht anderen onder wie Jageneau en Bellefroid) terecht stond. Hij draaide er geen doekjes rond en verklaarde dat wij ‘achting gevoelen voor hem (langdurige daverende toejuichingen), die hier menigen burger van gevangenneming en zelfs van den dood heeft verlost en waarop nu Belgische rechters hun anti-Vlaamschen haat gaan koelen’.

Dat door zijn optreden in 1919 en dergelijke expliciet geuite standpunten Hermans wellicht niet de meest geschikte figuur was om de verschillende partijen en verenigingen in de stad in een comité samen te brengen met als doel de komende Guldensporenviering luister bij te zetten, begon ondertussen te dagen: al zijn pogingen daartoe waren immers nutteloos gebleken. HVF vaardigde nu Eugene Wauters af bij het VOS om langs die weg te trachten de verschillende partijen te verzoenen.

Na afloop van de meeting waren er verkiezingen voor de helft van het lokaal bestuur. Joosten en Roelandt hadden immers ontslag genomen, Frans Leys wenste niet herkozen te worden, Ernst Wauters moest aan zijn militieplicht voldoen en op Ward Hermans (‘verblijft te Brussel’) en J.B. Beyens (‘verblijft te Antwerpen’) kon ook niet meer gerekend worden. Zes nieuwe bestuursleden werden dus verkozen: Fortunaat Knaeps¹⁴⁶, die voorzitter werd, Frans Croenen werd secretaris¹⁴⁷, Renaat Verschoren hulpsecretaris¹⁴⁸, Hortensia Verschoren verslaggeefster, Juul Leys werd ondervoorzitter en Gustaaf van Deun¹⁴⁹. August van Hoeck¹⁵⁰ die reeds deel uitmaakte van het bestuur kreeg de weinig benijdenswaardige taak van penningmeester. Wauters hoopte dat vooral de liederavonden en het toneel vaste grond zouden krijgen en dat de

¹⁴⁴ Een uitgebreid verslag in: *OV*, 3 juni 1920, p. 1.

¹⁴⁵ Joannes Baptista Vogels (Turnhout 1872 – Turnhout 1954). Hij was het jongste kind uit het tweede huwelijk van zijn vader. Vestigde zich na zijn studies in zijn geboortestad waar hij als zeer sociaalvoelend bekend stond. Zijn vooruitstrevende ideeën vertaalden zich in belangstelling voor de turnbeweging en een volgehouden campagne tegen de tyfus en dus voor schoon drinkwater, wat resulteerde in de vroege bouw van een watertoren in Turnhout. Tegelijk was hij ook betrokken bij de actie in de Kempen t.v.v. de zgn. Cooremans-wet (1907 en de Vlaamse Hoogeschoolcommissie in 1911. In uiteenlopende tijdschriften verschenen literaire bijdragen van hem onder het pseudoniem Johan van Kempen. Hij was in 1914 lokaal voorzitter van het Algemeen Nederlandsch Verbond en werd tijdens de oorlog ondervoorzitter van het Kempisch Vlaamsch Verbond. Zo kwam hij – vrij laat – in het activisme terecht. Op 3 juni werd hij aanvaard als lid van de (eerste) Raad van Vlaanderen. In de tweede Raad van Vlaanderen (maart-september 1918) maakte hij deel uit van de ondercommissie der geneesheren. Hij voerde het woord op tal van meetings in de Kempen en speelde een rol als stichter van de Witte Wacht en aandeelhouder van Volksopbeuring. In juni 1920 veroordeelde het Assisenhof van Brabant hem tot twintig jaar, bij verstek want Vogels was uitgeweken naar Nederland waar hij werkzaam was in een hospitaal in Nijmegen. In de zomer van 1925 kwam hij terug, werd aangehouden en in februari 1927 in voorlopige vrijheid gesteld. Op het einde der jaren ’30 lag zijn sympathie bij het Verdinaso doch speelde geen politieke rol meer en was tot aan zijn dood een gewetensvol huisarts.

¹⁴⁶ Fortunatus (Fortuné of Fortunaat) Ludovicus Maria Knaeps (Turnhout 1897 - ?). In 1921 woonde hij op de De Merodelei 40 en in 1926 sprak hij, namens het personeel van de Turnhoutse houtzagerij ‘Exploitation Forestières’, op de begrafenis van eigenaar Arnold de Vel uit Retie.

¹⁴⁷ Franciscus (Frans) Joannes Augustinus Maria Croenen (Antwerpen 1899 – Turnhout 1926). Reserve-onderluitenant van het 19^{de} Linie, algemeen secretaris van de Sint-Victorskring en voorzitter-leider van de toneelafdeling daarvan. Ook bij HVF ging zijn interesse en inzet vooral uit naar toneel.

¹⁴⁸ René (Renaat) Ludovicus Leopoldus Verschoren (Turnhout 1893 – Antwerpen 1967). Zijn ouders hadden een café aan de Zeshoek. Aan het IJzerfront raakte hij bevriend met Ward Hermans. Hij was een jongere broer van de ondertussen vergeten schrijver en Vlaamsgezinde leraar en studieprefect Frans Verschoren. Over deze laatste: BRIJS, *Korrels*, p. 80-85.

¹⁴⁹ Gregorius Augustinus (Gustaf) Josephus van Deun (Turnhout 1899 – Turnhout 1976). Bij afwezigheid van zijn vader gebeurde de geboorteaangifte door dokter Jan Vogels, ‘geneesheer en vroedmeester’.

¹⁵⁰ Augustus (August) Bonifacius van Hoeck (Turnhout 1883 – Turnhout 1945). Hij was de oudere broer van Alfons G. van Hoeck, was huisschilder van beroep en woonde eerst in de Hofstraat, later in de Patersstraat.

leiding fris herboren wordt, zodat ze de Turnhoutse afdeling van HVF 'brengen zal naar waar ons verlangen het wenscht en dat ze wilskrachtig en heerlijk klautert naar den heuvel van waar we Zelfbestuur zien als de zonne over Vlaanderen'. Daarmee had hij zijn laatste verslag geschreven en nam Hortense Verschoren de pen over.

In haar eerste verslag, dat van de bestuursvergadering van 2 juni, kon ze gelijk noteren dat Ward Hermans in het secretariaat van HVF in Antwerpen een onderhoud had gehad over de openstaande schuld aan Judo Deckx. Blijkbaar was Antwerpen bereid tussenbeide te komen om 'voor einde dezer' een oplossing te vinden. Het voorstel van voorzitter Knaeps om n.a.v. het proces tegen dokter Vogels 'protestaanteekeningen te verzamelen' werd nogal verrassend verworpen, weliswaar met de belofte daar nog op terug te komen. Over het Guldensporenfeest was er geen nieuws maar op de vraag van Leo Verrees of HVF zinnens was afzonderlijk op te komen bij de volgende gemeenteraadsverkiezingen werd bevestigend geantwoord. Nogal vanzelfsprekend werd gesteld dat de kandidaten bij voorkeur zouden gekozen worden tussen de oud-strijders. Een week eerder was dat thema ook al aangeraakt en had men vernomen dat er onderhandelingen gaande waren met 'twee flinke kandidaten'¹⁵¹ en toen vond vrijwel iedereen dat nogal voorbarig. Maar ondertussen waren de zenuwen op scherp gezet...

Een merkwaardige stemming met gevolgen

'Vlaanderen's rechten en die van zijn volk zijn, in zitting van Vrijdag 28 mei, door den gemeenteraad van Turnhout, op schandelijke wijze miskend geweest'. Zo begon volksvertegenwoordiger Alfons van Hoeck zijn vlammend artikel in *De Kempenaar* van de week daarop¹⁵². Zoals overal elders in Vlaanderen had ook in Turnhout het Katholiek Vlaamsch Verbond (d.i. de christendemocratische vleugel van de katholieke partij en bestaande uit Volksbond, Boerenbond en Burgersbond) een motie voorgelegd aan de gemeenteraad 'tot vervlaamsching in het Vlaamsche land van de besturen naar het wetsontwerp der parlementaire Taalkommissie en tot vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool, naar het wetsvoorstel Van Cauwelaert-Huyshauwer'. Het voorstel werd neergesabeld met de grote woorden: 'Aktivisme, Duitsch geld, anti-militaristische betoogingen, zelfbestuur, verbrokkeling van het land, ontrouw aan Vorst en Vaderland'. Stemden voor: jonkheer Frans du Four¹⁵³, Jos Dieltiens, Henri Pelckmans, Charles Cleymans, Alfons Bauweraerts en Constant Strymans. Een tegenstem kwam van: schepenen Henri van Genechten, schepenen Henri Huybrechts, schepenen René Caron, Joseph Kruyfhooft, Jozef Dierckx, Wilhelmus Dielis, Ferdinand Dierckx en Alfons Verwaest. Nog dezelfde avond werd deze nederlaag der Turnhoutse flaminganten doorgeseind naar *Le Soir* en 'een zeker schepenen' zou zo snel als zijn benen hem dragen konden het na de zitting gaan uitjubelen in één der cafés van de Grote Markt: 'Dat hij heerlijke stonden had beleefd, omdat hij door zijn rede Van Hoeck had kunnen kwaad maken'!

Begrijpelijkwijls zat een en ander die laatste bijzonder hoog! Hij begreep maar al te goed dat bepaalde Turnhoutse kringen de verkiezingen van een half jaar daarvoor en zijn persoonlijk succes daarbij nog niet verteerd hadden. Tijdens een feestavond van het Katholiek Vlaamsch

¹⁵¹ Helaas noemde de verslaggever geen namen. Hij voegde er wel aan toe dat men vooral door werklieden de lijst wilde vervolledigd zien.

¹⁵² *DK*, 6 juni 1920, p. 2. Van Hoeck zou pas in 1921 tot gemeenteraadslid verkozen worden.

¹⁵³ Walter RAEYMAEKERS, *Baron François du Four. Een leven tussen drukpersen, renpaarden en politiek*, s.l., 1995, p. 38-42.

Verbond in de zaal van de Volksbond op 1 juni hekelden Karel Claesen¹⁵⁴, Jos Beyens¹⁵⁵ en Van Hoeck ‘in striemende bewoordingen de stemming van Turnhout’s gemeenteraad. (...) De geestdrift was overweldigend!’¹⁵⁶. En ook zijn reactie in *De Kempenaar*¹⁵⁷ loog er niet om: Van Hoeck daagde zijn ‘heeren tegenstanders’ uit tot een publiek debat met hem en anderen maar liet op het einde van zijn furieus artikel – ongetwijfeld denkend aan de komende gemeenteraadsverkiezingen – de politieke ratio prevaleren: ‘Mochten echter dezen, die voelen dat de tijd hen voorbij snelt, het wijze doorzicht hebben zulks in te zien en de eerlijkheid bezitten zich bij ’s Volks overzettelijsen en rechtvaardigen wil neer te leggen: onze katholieke Vlaamsch- en volksgezinde partij zou sterk staan in de komende dagen van strijd.’

Daarop ging ook de BWP met een artikel getiteld ‘De Frontpartij in werking’ in *Onze Toekomst* van 13 juni¹⁵⁸ nog wat olie op het vuur in het katholieke huishouden gooien. Er was sprake van een protestmeeting ‘verleden Vrijdag’, wat enkel 11 of 4 juni kan betekenen. Gaat het hier om een vergissing? Ging het om dezelfde bijeenkomst als hierboven op 1 juni? Vooral Ward Hermans ‘die naast Van Hoeck zat’ werd aangepakt, hij die steeds het hoogste woord voerde bij de Fronters en nu ‘schrik had zijne klerikale vrienden voor zulk een talrijk publiek verdriet aan te doen’. De door Claesen voorgelezen motie werd ‘lamlendig’ genoemd en Van der Gracht (wellicht de auteur van het artikel) vroeg meermaals het woord maar ‘bekwam het niet ondanks al zijn aandringen’. De repliek van Hermans maakt het raadsel enkel nog groter want die doet uitschijnen dat er een socialistische protestmeeting was aangekondigd in zaal ‘Volkswil’ op 11 juni, die... niet doorging! Wel menen we te mogen besluiten dat Hermans – spijs zijn ziekteverlof - wel degelijk op de meeting in de Volksbond aanwezig was maar het woord niet vroeg omdat HVF er niet werd aangevallen. HVF Turnhout verweet Van der Gracht verder nog zijn ‘allervriendelijkste omgang met den heer Kruyfhooft, een dier acht dwaze gemeenteraadsleden’ en dat hij ‘aan een der grootste Franskiljons van Turnhout’ had verklaard ‘dat het hem deugd gedaan had heel de meeting in de war te kunnen sturen’. En in die weinig eendrachtige sfeer naderde dan - voor ‘alle’ Vlamingen? - het Guldensporenfeest...

Guldensporen 1920

Dat christendemocraten en belgicistische conservatieven, minimalisten en Fronters in een voortdurende concurrentiestrijd verwickeld waren met weinig saamenhorigheidsgevoel als resultaat is wel duidelijk. Maar zelfs in de HVF-afdeling Turnhout was in de zomer van 1920 weinig eendracht te bemerken. Meer nog: er was zelfs helemaal niets te bemerken als we enkel het Verslagboek lezen: tussen 2 juni en 1 september geen enkele notitie, geen enkel verslag van wat dan ook¹⁵⁹!

¹⁵⁴ Karel Joannes Paulus Claesen (Oud-Turnhout 1871 – Spa 1932). Uit de Burgersbond afkomstig was hij jarenlang voorzitter van het Katholiek Vlaamsch Verbond in Turnhout, 21 jaar voorzitter van de stedelijke afdeling van het Davidsfonds, samen met Van Hoeck voorzitter van de Sniedersfeesten in 1930, ondervoorzitter van de beheerraad der Vrije Vakschool, lid van het ‘besturend bureel’ van de Rijks Middelbare Jongensschool. Professioneel was hij onderdirecteur van de firma Leonard Biernans. Hij woonde in de Leopoldstraat.

¹⁵⁵ Jozef Franciscus Beyens (Turnhout 1892 – Turnhout 1948). Hij was de eerste secretaris van de christelijke vakverenigingen in het arrondissement na de Eerste Wereldoorlog en bleef ACV-secretaris tot aan zijn dood; tevens arrondissementeel ACW-ondervoorzitter en lid van de Werkrechtvaardersraad in Turnhout. Beheerder van de NV Het Volk en van de Stedelijke Vak- en Nijverheidsschool. Behoorde tijdens de Tweede Wereldoorlog tot het verzet (geheime dienst ‘Socrates’).

¹⁵⁶ DK, 6 juni 1920, p. 1 en 13 juni 1920, p. 1.

¹⁵⁷ DK, 6 juni 1920, p. 2. Ook in het AB, 6 juni 1920, p. 1 werd, zij het in meer gematigde termen van ‘verwonderen en betreuren’, in een niet ondertekend stuk gereageerd.

¹⁵⁸ Geciteerd in OV, 21 juni 1920, p. 3 met commentaar van HVF, afdeling Turnhout en een repliek van Ward Hermans ‘Aan den Heer A. van der Gracht’.

¹⁵⁹ Zo zou er op zondag 13 juni in Herentals een arrondissementeel congres hebben plaatsgevonden met als belangrijkste agendapunt de herinrichting van het arrondissementeel bestuur. ‘Al de afdeelingen worden verplicht hun afgevaardigden te zenden’. Niet dus...

Nochtans bestond er dat jaar wel degelijk een stedelijk 'Komiteit tot viering der Guldensporenfeesten', waar het HVF deel van uitmaakte¹⁶⁰. Dat was sommigen blijkbaar een doorn in het oog en eens te meer was de raadszaal van het stadhuis de arena waar de meningen botsten. Nogal aan de late kant, want pas op de zitting van 10 juli, deed burgemeester De Four het voorstel 100BF te stemmen als 'stadstoelaag', eenzelfde bedrag als in... 1914. Ook al zouden alle borden met opschrift ('kartels') eerst de censuur van het comité moeten passeren, de deelname van HVF, net als die van de BWP zat toch een aantal gemeenteraadsleden niet lekker, met name Verwaest, Clymans, Van der Veken en Kruyfhoofd. Slechts na heel wat gesputter en Du Four die er maar op bleef hameren dat er geen onvaderlandse 'kartels' zouden gedragen worden, werd de subsidie goedgekeurd met zeven stemmen tegen vijf. Binnen de rangen van de katholieke partij was de eensgezindheid dus ver te zoeken. In *De Kempenaar* van 11 juli verschenen twee artikels (p. 1 en 2) van Alfons van Hoeck. Het eerste was een in algemene en voorspelbare bewoordingen gesteld plichtstukje over de betekenis van het feest; in het (veel langer) tweede haalde hij expliciet naar schepen Van Genechten¹⁶¹, die op een feestzitting der oud-politieke gevangenen - en in het Frans nog wel - had gemeend zich in positieve zin te moeten uitlaten over de aan de gang zijnde militaire besprekingen tussen Frankrijk en België.

Het feestprogramma zelf omvatte in de voormiddag een optocht door de stad en om 16.30u een feestzitting in 'De Spiegel' in de Otterstraat met klaviermuziek en zang en een rede door... advocaat Van Dieren¹⁶²! Die rede werd volkomen doodgezwegen door het bestuur van HVF dat op zaterdag 10 juli via *Ons Vaderland*¹⁶³ haar iets uitgebreider versie van het programma voorstelde. Voor de stoet hadden zij nog een vaandelloverhandiging gepland en 's avonds om 20.30u 'in ons lokaal Victoria' dezelfde musici als in 'De Spiegel', naar we aannemen met een enigszins ander programma. En de uitsmijter loog er ook niet om: 'De laffe en valsche beschuldigingen van de Turnhoutsche franskiljonsche bende en woekeraars, weze den Fronters een spoorslag om dien dag onze rangen te vergrooten. Elkeen begrijpe zijn plicht! Elkeen weze op post!'

Omdat er 'spijtige oneenigheid' bestond over het al dan niet deelnemen van HVF aan de optocht had die partij blijkbaar op het laatste moment niet mee te doen¹⁶⁴. Zo kon de verslaggever van het *Aankondigingsblad* - zij het in mineur - er vooral de nadruk op leggen dat de feestelijkheden deftig en plechtig waren verlopen en dat Van Dieren 'eene prachtige en verheffende feestrede hield'.

Incidenten waren er des te meer in de Scheldestad, die ook toen reeds als 'de hoofdstad van de Vlaamse Beweging' werd beschouwd. Reeds in december 1919 was door de liberale burgemeester Jan de Vos een samenscholingsverbod uitgevaardigd. Dat had voor gevolg dat op 11 juli tienduizenden Vlaamsgezinden in een gespannen sfeer naar Borgerhout trokken. Toen de manifestatie daar afgelopen was, begaven zich een 3000 betogers zich naar de Grote Markt om daar voor het stadhuis te protesteren tegen het zelfs in regeringskringen fel gecontesteerde verbod. Op bevel van schepen Louis Straus chargeerde de politie met de blanke sabel en trachtte een aantal leeuwenvlaggen in beslag te nemen. Toen de negentienjarige student Herman van den Reeck dat trachtte te beletten, werd hij op korte afstand door een agent neergeschoten. Door laattijdige en gebrekkige verzorging overleed hij de volgende dag in het ziekenhuis, nadat hem

¹⁶⁰ AB, 4 juli 1920, p. 1.

¹⁶¹ Henri Charles Marie Joseph van Genechten (Turnhout 1875 - Turnhout 1923). Notaris en in 1920 schepen van Burgerlijke Stand.

¹⁶² DK, 11 juli 1920, p. 1. We nemen aan dat Van Dieren, die in Leuven woonde, niet op de hoogte was van de verhoudingen in Turnhout en door of wat hij eigenlijk als spreker verzocht was.

¹⁶³ OV, 10 juli 1920, p. 3.

¹⁶⁴ Toch zou *Ons Vaderland*, 29 juli 1920, p. 6 schrijven dat er '3000 betoogers (...) hier de straten doorkruisten'. Zo werd het althans vermeld in het artikel over 'De mislukte betooging der Turnhoutsche patriotards' van twee weken later.

nog in extremis een ‘bekentenis’ was afgedwongen. Over de partijgrenzen heen werd hij beschouwd als een martelaar voor de Vlaamse zaak maar natuurlijk vooral door het radicale Vlaams-nationalisme, geïncorporeerd door HVF. Een stroom van protestoptochten, meetings, expressionistische gedichten en herdenkingen die nog vele jaren zou aanhouden, kwam op gang¹⁶⁵... Zo liet ook de Turnhoutse afdeling van HVF ‘een plechtige mis tot zielelaffenis’ van Van den Reeck opdragen op zondag 25 juli om 9u in de Sint-Pieterskerk¹⁶⁶.

Die zondag was er ook een optocht t.g.v. de Belgische nationale feestdag gepland. Het succes was echter gering: ‘Niet één enkel werkman (nam) aan die Anti-Vlaamschen optocht deel’. De rapporterende Fronter telde 250 volwassenen en de meisjesafdeling van ‘Kracht en Zwier’ met vier trommelaars en tien leden. ‘Ook de Jezuïeten waren er bij. Zij die op 11 Juli hun leerlingen verboden deel te nemen aan de Vlaamsche betooging, bewezen eens te meer dat anti-Vlaamsch ook vaderlandsch wil zeggen!’ Schepen Van Genechten had de stoet willen schouwen vanop de pui van het stadhuis maar die werd reeds ontbonden op de Botermarkt...

Een week later hield het Katholiek Vlaamsch Verbond een grootse optocht met honderd maatschappijen met zwartgele vlaggen uit heel de Kempen¹⁶⁷. Het kruim van de Vlaamse christendemocratie was aanwezig: minister Pouillet, staatsministers Helleputte en Van de Vyvere maar het meest bejubeld werd volksvertegenwoordiger Frans van Cauwelaert¹⁶⁸, met in zijn kielzog Van Hoeck en Verachtert. Tijdens de toespraak van Helleputte kon men een stem horen roepen: ‘Zelfbestuur!’ en even later ‘Dofsel vrij’.

Van zijn kant organiseerde HVF op 11 augustus in zaal ‘Victoria’ een meeting waar zouden spreken Adiel de Beuckeaere en Staf de Clercq over ‘Noodzakelijkheid van Zelfbestuur’ en ‘Belangen der Oud-Strijders’ maar we vonden nergens een verslag¹⁶⁹.

Verslaggever Leonard van Mierlo

Met een dertigtal aanwezigen was de algemene vergadering van 1 september het eerste teken van leven na de zomer van 1920. Schrijver Frans Croenen en Hortense Verschoren hadden ondertussen hun ontslag gegeven en moesten dus opvolging krijgen. Als verslaggever werd ‘aangeduid’ Van Mierlo; de naam van de tijdelijke vervanger van de secretaris werd niet vermeld in het verslag¹⁷⁰. Eigenlijk kan het hier om niemand anders gaan dan de oud-strijder en reserve-kapitein Leonard van Mierlo, jongere broer van de jezuïet Jozef jr. en oudere broer van industrieel Jan en van Emiel, die tussen 1932 en 1944 hoofdredacteur was van het katholieke en Vlaamsgezinde weekblad *De Week*¹⁷¹.

¹⁶⁵ Jan HUIJBRECHTS, *Herman Van den Reeck. ‘Heraut van een nieuw mensdom in Vlaanderen’. Biografie van een Sturm & Drang-generatie*, s.l., 2020.

¹⁶⁶ *OV*, 24 juli 1920, p. 3.

¹⁶⁷ Het verslag in *OV*, 4 augustus 1920, p. 3 geeft een correcte en objectieve indruk en verschilt eigenlijk enkel in lengte van dat in het *AB*, 8 augustus 1920, p. 1 of *DK*, 8 augustus 1920, p. 1 en doordat de *Fronterskrant* wel expliciet vermeldde wat er geroepen werd tijdens de speeches van Helleputte. Het *AB* had de manifestatie de week voordien uitgebreid aangekondigd, *DK* niet.

¹⁶⁸ Maar voor Helleputte en Van de Vyvere ging Van Cauwelaert, meer bepaald inzake de door hem gevolgde lijn in en met *De Standaard*, veel te ver. Cf. Lode WILS, *Frans van Cauwelaert. Politieke biografie*, s.l., 2017, p. 406-407.

¹⁶⁹ *OV*, 8 augustus 1920, p. 2. Als die meeting al plaatsvondt, wijst het ontbreken van een verslag o.i. niet meteen op een groot succes.

¹⁷⁰ De *ab actis* in kwestie schreef zijn naam niet voluit maar zette onder elk verslag zijn handtekening. Die is evenwel duidelijk leesbaar als ‘Vanmierlo’, met iets ervoor wat eigenlijk niets anders dan een ‘L’ kan zijn. In de collectie Kempense bidprentjes van het SA.Turnhout komt bovendien geen enkele andere Van Mierlo voor wiens naam met een ‘L’ begint. En enkele in het ADVN van hem bewaarde autografen uit de jaren 1931-1938 (momenteel daar voorlopig geklasseerd als: 2022/076) nemen na vergelijking de laatste twijfel weg: het gaat daarbij om een weliswaar geëvolueerd en haastiger (zo men wil: slordiger) maar wel identiek handschrift.

¹⁷¹ Leonardus (Leonard) Maria Josephus Franciscus Aloysius van Mierlo (Turnhout 1884 – Turnhout 1979). Spoorwegbeambte en vanaf de jaren ’30 actief in het bedrijf van zijn broer Jan. Medestichter, bestuurslid en vanaf 1931 jarelang voorzitter van de Turnhoutse afdeling van het VOS. Na de Tweede Wereldoorlog nam hij



Leonard van Mierlo spreekt als voorzitter van het Verbond VOS op de IJzerbedevaart van 1952 –
collectie ADVN – Antwerpen

Vanuit Antwerpen werd gemeld dat de jaarlijkse kosten voor een permanent secretariaat in elke arrondissementshoofdplaats op 52.000BF werden geraamd en dat dus gezocht werd naar duizend leden die zich borg konden en wilden stellen voor 52BF per jaar. (Op de bestuursvergadering van een week later werd trouwens gemeld dat Antwerpen had toegezegd dat de in Turnhout verzamelde gelden ter plaatse voor dat doel zouden mogen worden aangewend.) In een ander schrijven zette het Antwerps hoofdbestuur Tak Turnhout ertoe aan voor de gemeenteraadsverkiezingen geen kartel te sluiten met partijen ‘die de Godsvrede en het Zelfbestuur niet in hun programma voeren’. Anders gezegd: met niemand dus. De leden werden dus opgeroepen op zoek te gaan naar valabele kandidaten. Met die strakke houding die geen rekening hield met plaatselijke omstandigheden, legde Antwerpen de kiem van de aanstaande mislukking in Turnhout en de Kempen.

Een twaalfstal aanwezig wilde wel meewerken met een toneelafdeling die dus stante pede werd opgericht en een afzonderlijk bestuur en werking zou hebben en ontwikkelen. Leo Verrees nam de leiding op zich van ‘Liederavonden voor het volk’¹⁷². Volksvertegenwoordiger Debeuckelaere zou gevraagd worden op een bijeenkomst in de tweede helft van de maand de leden grondig te komen inwijden ‘met de strekking van het programma der Frontpartij’¹⁷³. Daar bleek dus een en ander te schorten! En hoe succesvol is een dansfeest met een vijftigtal leden? ‘Gemoedelijk’ is dan inderdaad een eufemistische term. Maar er werden wel vijf nieuwe leden ingeschreven – en ‘het feest sloot met een krachtige Vlaamsche Leeuw. Om één uur klokslag vliegen de blauwvoeten in de lucht en de fronters buiten, zoo wil het de gewapende macht’.

het voortouw bij de heropstanding van het Verbond VOS, in de strijd voor amnestie en tegen de uitwassen van de repressie. In 1961 werd hij algemeen voorzitter van het VOS. Cf. de artikels die over hem verschenen n.a.v. zijn overlijden in *De Vlaamse Oudstrijder*, 23 februari 1979, p. 1-2 en PROVOOST, *Vossen*, passim.

¹⁷² Deze liederavonden werden aangekondigd door *DK* en het *AB*. Op de eerste repetitie waren ongeveer 35 personen aanwezig: ‘De juffers zijn ’t voltalligst!’ De volgende keer had ‘ieveryg lid Lauwerijssen propaganda gemaakt met plakbrieven in gansch de stad’. Het resultaat was meer dan honderd aanwezigen en en tekort aan zangbundels!

¹⁷³ Die vergadering ging inderdaad door op 15 september, voor een vijftigtal aanwezigen.

Ontslaggever Benoit Versteyleen?

Ward Hermans was ondertussen blijkbaar op een ander, hoger echelon actief, o.a. met werving voor *Ons Vaderland*. We zien hem in Turnhout niet meer aanwezig zijn, waar ondertussen het partijbestuur onvolledig en gedeeltelijk slechts voorlopig was. Toch meenden zij bevestigend te moeten antwoorden op de vraag van het hoofdbestuur in Brussel 'of onze afdeeling het nuttig acht in de gemeente verkiezingen op te komen (...), omdat het alzoo mogelijk zal wezen de belangen onzer leden in den gemeenteraad te verdedigen, omdat er nog te veel franskiljons op het stadhuis zetelen, en omdat het noodig is zelfs bij een vlaamschen gemeenteraad verdraagzaamheid tegen over de frontpartij te bewerken. Een volledige lijst wordt onnoodig geacht daar onze verwachtingen in de verkiezing zoo ver niet strekken en omdat het geraadzamer is met eenige bevoegde personen op te komen dan wel den lijst aan te vullen met kandidaten van minder gehalte'.

En van mogelijke kandidaten gesproken: met Benoit Versteyleen was er iets vreemd aan de hand. Die had op 30 september zijn ontslag aan Ward Hermans overgemaakt maar Hermans had tot 11 oktober gewacht om het Turnhouts bestuur daarvan op de hoogte te brengen. En op 4 oktober waren twee bestuursleden nog bij Versteyleen om steun gaan vragen tijdens een onderhoud van meer dan een uur. Van een ontslag gewaagde Versteyleen niet, integendeel: hij overhandigde niet alleen 'milde steun' maar '(ontzegde) ons geenszins zijne medewerking'. Het bestuur concludeerde dus: 'Hier uit moest dus worden opgemaakt dat dit ontslag niet met volle overtuiging en vastberadenheid was geschreven en dat wij het dus als niet bestaande mochten aanzien'.

Moeizaam verder

Ondertussen was in september het Frans-Belgisch militair akkoord tussen beide legerstaven een feit maar het duurde een tijdje eer dat feit en (vooral!) de inhoud ervan doorsijpelde naar de politici en de publieke opinie. HVF volgde deze ontwikkelingen reeds lang met argusogen en begon zo snel als mogelijk met een energieke en volgehouden campagne daartegen. De eersten om in Turnhout de spits af te bijten – op 23 oktober - waren volksvertegenwoordiger Boudewijn Maes en advocaat Picard. Er was een aankondiging geweest in *Ons Vaderland* en HVF had in de stad plakbrieven verspreid met als resultaat een tweehonderd aanwezigen, een aantal waar men zelf niet echt tevreden over was. Voorzitter Knaeps moest al gelijk Picard verontschuldigen die zich had laten vervangen door Mortiers (sic)¹⁷⁴. Het niet minder dan twaalf (!) bladzijden lange verslag in het Notulenboek (van de hand van Van Mierlo) laat ons toe haast woordelijk het betoog van de oud-activist Mortier te volgen, die stelde: 'Wij willen alle activisten niet verontschuldigen, wij willen het activisme noch goed noch afkeuren, doch wij bestatigen dat er heden nog 72 hunner in het gevang zitten en dat er reeds vijf ter dood werden gebracht'¹⁷⁵. Het

¹⁷⁴ De naam Mortiers is in de brede Vlaamse Beweging van het interbellum niet bekend. Men is daarom geneigd te denken aan een verschriving en aan te nemen dat het om Firmin (soms ook Firmijn) Mortier ging. Maar volgens auteurs Emiel WILLEKENS en Bernard van CAUSENBROECK, van het lemma 'MORTIER, Firmin' in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, dl. II, p. 2101 zat die toen in de gevangenis of verbleef hij in Berlijn waar hij geregeld optrok met Paul van Ostaijen. HUIJBRECHTS, 2020, p. 146 leert ons dat 'de net uit de gevangenis vrijgelaten' Mortier op 12 september sprak op de begrafenis van Marten Rudelsheim. Wij gaan er daarom vanuit dat het Mortier was die in Turnhout Picard verving.

¹⁷⁵ Ongetwijfeld doelde spreker hierbij o.a. op de recente maar uiteenlopende gevallen Van den Reeck (neergeschoten bij een betoging) en Rudelsheim (door slechte verzorging gestorven in de gevangenis). In tegenstelling tot de 241 of 242 officiële executies tussen 1944 en 1950 werden er immers na de Eerste Wereldoorlog geen doodvonnissen uitgevoerd. Strafrechtelijk zouden maar 206 Vlaamse burgeractivisten veroordeeld worden en negentien vrijgesproken. Cf. Jos MONBALLYU, 'Repressie met maat? De omvang en chronologie van de strafrechtelijke repressie van het Vlaamse burgeractivisme na de Eerste Wereldoorlog', in: Pierre-Alain TALLIER en Patrick NEFORS (samenstellers), *Quand les canons se taisent. En toen zwegen de kanonnen. When the Guns fall Silent*, Brussel, 2010, p. 350-351.

publiek was een en al oor en beide sprekers werden na hun betoog langdurig en door gans de zaal toegejuicht.

Het bestuur deed ondertussen alle moeite om de administratieve en financiële warboel aan te pakken: “De som van 500 frs, welke Tak Antwerpen ons toezond, zal aan Juffrouw Vogels, in afkorting onzer schuld, worden overhandigd”. Op de algemene vergadering van 3 november werden twee nieuwe bestuursleden aangesteld, namelijk de drukker Judo Deckx¹⁷⁶ en Alfons Seuntjens¹⁷⁷. Jan Tuytelaers¹⁷⁸ werd aangeduid als toneelleider, naar we aannemen op eigen verzoek. Ondertussen had blijkbaar een minderheid van de leden geen zin om zich neer te leggen bij de electorale oekaze van Antwerpen die we reeds aanhaalden en zij gooiden dit opnieuw op tafel maar haalden het niet, hoewel er blijkbaar toch nog speelruimte was: ‘Het voorstel om met de gemeenteverkiezing kartel te sluiten met eene andere partij wordt niet aangenomen’. Maar daarop laat de verslaggever volgen dat op de volgende algemene vergadering, van woensdag 17 november, dit punt nader zou besproken worden.

Hermans duikt weer op

Voor het eerst sinds lang was de bestuursvergadering van 10 november quasi-volledig. Ook Ward Hermans was weer eens aanwezig. Hij opperde het voorstel om een huldebetoog op te zetten voor Lodewijk de Koninck en Franz Andelhof maar dit werd door zijn medebestuursleden als ‘ongelezen’ aanzien. Hij mocht wel over beiden een studieavond beleggen, ‘zelfs voor het publiek indien hij zulks geraadzaam vindt’. Dat bracht het thema ‘studiekring’ op het tapijt maar daarover werd geen besluit genomen. Wel zou de afdeling trachten de boeken ‘dewelke door Volksopbeuring werden nagelaten, voor zijne leden ter lezing te bekomen’. Zowel deze activistische mantelorganisatie zelf als de personen die er op lokaal vlak bij betrokken waren of actief in geweest, waren dus in HVF-middens geen vreemden.

Iets meer dan een week later, op 19 november, vond de algemene vergadering die met veel vertraging was gestart, het goed dat Ward Hermans zich zou gelasten met het organiseren van volksontwikkelingsavonden. ‘Verder wordt er uitgeweid over de aanstaande gemeenteverkiezingen. Nog geen kandidaten zijn aangesteld geweest; de noodige navorsingen zullen voortgezet worden. Het te bereiken doel is in hoofdzaak een fronterslijst samen te stellen. Lukt zulks niet, zal men trachten op den katholieken lijst en zoo mogelijk op dien der socialisten, kandidaten te doen voorkomen, die de frontgedachte genegen zijn’.

Het was nog niet gedaan met de reeks van ontslagen: toneelleider Tuytelaers gaf er wel erg snel de brui aan en werd vervangen door Steenackers¹⁷⁹ en bij Van Mierlo was het ‘om reden van vertrek (...) De Heer Leys zal dit ambt waarnemen’. Verheugend was dan weer wel dat het bal van zondag 21 november maar liefst 29 nieuwe leden en een batig saldo had opgeleverd van 21,76BF! Maar Ward Hermans, die ondertussen arrondissementeel voorzitter van HVF was geworden, kwam nu met een rekening aanzetten van drukwerken ‘noodig voor het ruchtbaarmaken der meetingen, welke hij in het arrondissement Turnhout belegt’. Ongetwijfeld ging het daarbij om de massale mobilisatie van de publieke opinie tegen het Frans-Belgisch militair akkoord. En parallel daarmee hield hij op vrijdagavond 10 december in zaal ‘Victoria’ een voordracht over het zeer antimilitaristische boek ‘Menschen in den Oorlog’, in 1917 geschreven door de Oostenrijks-Hongaarse auteur Andreas Latzko en een jaar later in het Nederlands vertaald. Het verslag in de Antwerpse Fronterskrant had het over ‘een eerste

¹⁷⁶ Franciscus Judocus Deckx (Turnhout 1888 – Turnhout 1944). Zou de schuld die HVF van Turnhout aan hem had ondertussen gedelgd zijn of was dit een vorm van (eventueel gedeeltelijk) regeling c.q. compensatie?

¹⁷⁷ Alphonsus (Alfons) Constantinus Carolus Seuntjens (Turnhout 1899 – Turnhout 1973), geobren op de Antwerpsesteenweg.

¹⁷⁸ Wellicht gaat het om Joannes Cornelius Tuytelaers (Merksplas 1878 – Turnhout 1947).

¹⁷⁹ Karel Steenackers (Antwerpen 1895 – Turnhout 1939) was bouwmeester en woonde in de Deken Adamsstraat.

studieavond' en verheugde zich erover 'dat het grootste deel der toehoorders bestond uit eenvoudige volksjongens, benevens enkele oud-strijders'. Verder lezen we: 'De bedenkelijke titel "Menschen in den Oorlog" had de aandacht gewekt der overheid, die zich liet vertegenwoordigen door majoor Kop-af, een politieagent, en de chef der Rijkswacht. Ge moet maar naar Turnhout komen om kleingeestige mensen te vinden, naast andere onbenullige en oubollige schepsels, die heerlijk passen in een kader van moderne antikiteiten'¹⁸⁰.

De fut is eruit

In zijn eerste verslag van het bestuur van 8 december noteerde Jules Leys dat uit Antwerpen een uitnodiging was gekomen voor een betoging en het provinciaal congres op de 19^{de} maar dat viel slecht 'wegens ons feest op dien dag'¹⁸¹. Dat moet ook nog voor anderen het geval zijn geweest want zowel het congres als de betoging werden uitgesteld tot Tweede Kerstdag. In Turnhout was er echter weinig animo want Leys – zelf ook al zonder groot enthousiasme – stelde vast: 'Allen waren het eens dat er naartoe moest gegaan worden, maar velen was het onmogelijk dien Zondag waarop ik ondergetekende dan aannam'. Plichtsgetrouw deed hij dat ook, bracht braaf verslag uit op de bestuursvergadering van 28 december maar noteerde daarover helaas... niets¹⁸²! Interessant is echter wel dat we nog eens vernemen hoe dat bestuur na al die wissels ondertussen was samengesteld: voorzitter Knaeps, Jules Leys, penningmeester August van Hoeck, Leo Verrees, Frans van Ravensteyn, Judo Deckx, Ferdinand Feyen en Alfons Seuntjens. Tijdens de jaarwisseling 1920-21 was voorzitter Knaeps in gezelschap van Van Mierlo gaan praten met 'personen om als kandidaat op te komen voor 't Vlaamsche front met de gemeente verkiezing'. Leys noteerde over de aangewende stappen 'welke zeer gunstig waren'¹⁸³. De electorale koortsthermometer was blijkbaar alweer een graadje gestegen...

Jaarwisseling

Blijkbaar waren de plannen met *De Kempische Fronter* om financiële en andere redenen voorgoed opgeborgen, want tijdens de eerste bestuursvergadering van het nieuwe jaar, op 11 januari, werd beslist naar het Antwerpse Fronterweekblad *De Ploeg* te schrijven om het blad ook in Turnhout te kunnen verkopen. Tak Turnhout bood ook zijn medewerking aan 'om ons zoo desnoods te kunnen verdedigen tegen de franskiljons en andere partijen der stad'. Maar Antwerpen zelf zat ook niet goed bij kas en verzochten 'ons heel eenvoudig de handen uit de mouwen te steken. Waarlijk een magere troost'. Terwijl verslaggever Leys de pen had doorgegeven aan (wellicht Eugeen) Wauters, klaagden de leden over het geringe aantal vergaderingen maar verzuimden het wel hun lidgeld¹⁸⁴ te betalen zodat de bestuursleden werd aangeraden altijd lidkaarten op zak te hebben om bij elke gelegenheid de leden te kunnen

¹⁸⁰ OV, 14 december 1920, p. 3.

¹⁸¹ Het ging om een toneelavond en bal: 'Ernstige- en kluchtliederen zullen elkander afwisselen'. Dertig nieuwe leden lieten zich die avond inschrijven. Of er ook financieel aan overgehouden werd, is niet op te maken. Wel krijgen we de kastoestand te lezen op 22 december: 670 en 200BF, maar er waren ook nog openstaande schulden.

¹⁸² Gelukkig verscheen er in het bijvoegsel aan *De Stormram. Weekblad van HVF – Tak Antwerpen* van 31 december 1920 een verslag. Een zestigtal kantonnale afgevaardigden uit heel de provincie discussieerde o.l.v. Adiel Debeuckelaere over de militaire kwestie. Mr. Picard leidde het debat over de aanstaande verkiezingen: in principe geen kartels maar eventueel wel op voorwaarde 'dat de twee hoofdpunten: Godsvrede, Zelfbestuur, volkomen gevrijwaard blijven'. Die starre en bepaald onrealistische houding was dus nog steeds niet veranderd. En toen naar dat 'Frontercongres' gerefereerd werd op de algemene vergadering van de Turnhoutse leden op 26 januari ontstond daarover een woordenwisseling, met als besluit: 'Wij blijven op het algemeen standpunt van op te komen indien de geschikte personen kunnen gevonden worden en aannemen'.

¹⁸³ Verslagboek, 4 januari 1921.

¹⁸⁴ Sommige leden vroegen om in twee keer te kunnen betalen, waarvoor een regeling met stempels werd uitgewerkt.

aanporren! Van de samenstelling van een toneelbestuur werd dan ook maar voorlopig afgezien ‘daar de geldelijke toestand niet al te rooskleurig is’. Treurnis alom dus.

Twee weken later waren de door Antwerpen beloofde proefnummers van *De Ploeg* nog altijd niet gearriveerd. Dat gaf op de bestuursvergadering van 25 januari aanleiding tot ongezouten kritiek: ‘Een kleine discussie volgt op dit gezegde en de bestuursleden hekelen de slechte organisatie die zoowel de hogere als de lagere afdelingen kenmerkt’. Maar ook de algemene vergadering bood geen soelaas voor wat door de verslaggever onverholen ‘de huidige crisis’ werd genoemd. Het voorstel van Jan Verdonck om het jaarlijks lidgeld op te trekken tot 5BF werd door de voorzitter zelf afgeschoten, al werd er fijntjes bijgevoegd: ‘Natuurlijk staat het den leden vrij hunne bijdragen te verhoogen in de mate van het mogelijke’.

Mosselen of worstenbrood?

Het voornemen van een meeting en vergadering te beleggen in Arendonk om daar een afdeling op te richten, werd afgeblazen op aanraden der plaatselijke ‘goedgezinde elementen’. Een meeting met volksvertegenwoordigers Borginon en/of Maes werd wel afgesproken, net als een meeting tegen het militair akkoord. We vernemen dan ook hoe voor zoiets te werk werd gegaan: ‘De meeting zou aangekondigd worden door middel van strooibriefjes uit te deelen bij het uigaaan der fabrieken, alsmede aan de dopplaatsen. Twee of drie werkeloozen zouden daarvoor aangesteld en vergoed kunnen worden’. Het spook der werkloosheid vertoonde zich inderdaad ook in Turnhout. *De Schelde* sprak zelfs van ‘duizenden werkeloozen. Enkele werkkrachten worden nog hier en daar gebezigd; de massa loopt zonder doel de straten door, gebukt onder de gruwzame armoede. Het gaat er niet meer toe zooals tijdens den oorlog, wanneer hier en daar wel een fooike te verdienen was en het steungeld is ontoereikend, om een hongerig huishouden te onderhouden. Reeds lang hoopt men het einde dezer schrikkelijke krizis’¹⁸⁵. Bij de Fronters waren ‘er leden zijn die geen mosselen lusten’, zodat het voorgestelde mosselsouper in principe zou vervangen worden door een worstenbroodavond, als het bestuur zich daar tenminste in zou kunnen vinden...

Tussen verslaggever Wauters en ex-voorzitter Roelandt, die ondertussen gehuwd en naar Brugge verhuisd was, boterde het nog steeds niet. Nogal expliciet nam die dan ook op in het verslag dat er ‘een aanbevolen schrijven’ was gestuurd naar Roelandt en Stryckers ‘nopens de nog hangende schuld, (maar) tot heden nog geen antwoord was ontvangen’. Maar ook met Ward Hermans was er een haar in de boter. Die had een brief gestuurd waarin hij stelde dat Turnhout niets te maken had op het laatste frontcongres en dat het dus helemaal overbodig was daar afgevaardigden naartoe te zenden en ‘dat er geen nota zou gehouden worden van de geloofsbriefven geteekend door de voorzitter’. Men besloot op dat ‘al te belachelijk’ schrijven niet te reageren en te doen alsof het epistel niet bestond. ‘Er werd echter op gewezen dat de H. Hermans die zich dus machtigt dergelijk congres bij te wonen, en ons dat recht ontzegd (sic), wel beter gedaan had een verslag daarover te bezorgen en ons de stemming laten kennen van de afgevaardigde van ‘t arrondissement’ (wie dat ook geweest moge zijn - GvG)! Merkwaardig genoeg werd dit verslag, in het handschrift van Wauters, ondertekend door voorzitter Knaeps... De bestuursvergadering van 8 februari besloot van een meeting te organiseren met Borginon en Maes die reeds hadden toegezegd. Stryckers had ondertussen ‘uiterst onkiesch’ geantwoord op de vraag naar uitleg ‘aangaande de gemaakte schuld tijdens de laatste kamerverkiezing. ‘Men besluit de vraag te hernieuwen en hem nogmaals uit te noodigen, niettegenstaande zijn ongepast antwoord. Wat jammer dat deze briefwisseling blijkbaar niet bewaard bleef... Een lichtpunt was wel dat de keuze tussen mosselen en worstenbrood naar dat laatste begon over te hellen. Toch dook daarmee een nieuw probleem op: met of zonder koffie?! Als echte democraten werd ook die prangende vraag doorgeschoven naar de volgende algemene vergadering...

¹⁸⁵*De Schelde* (DS), 27 januari 1921, p. 2.

Als we het verslag mogen geloven, zagen een veertigtal leden zagen op 15 februari die ‘tas koffie’ wel zitten en werd er dan ook nog uitvoerig gedebatteerd over wat men zou krijgen voor de ‘3 frank per hoofd’. Uiteindelijk werd er afgeklopt op twee worstenbroden of vier appelbroden of één worstenbrood met twee appelbroden. En ‘de twee tafeldiensters zouden gratis meedoen’. De maaltijd zou doorgaan in ‘de herberg van de Victoria. De café zou te dier gelegenheid gesloten blijven om de gezelligheid niet te storen’. De stem des volks had weerklonken!

De laatste schikkingen werden op 22 februari getroffen door het bestuur: meeting op vrijdag de 25^{ste} met Boudewijn Maes, Firmin Mortier en Herman Vos¹⁸⁶. De voorzitter zou zorgen voor eten en overnachting en had de socialistische baron Armand van der Gracht de Rommerswael als tegenspreker uitgenodigd, ‘volgens het verlangen door deze laatste uitgedrukt’. Het verslag daarvan in het notulenboek verwijst nadrukkelijk naar *Ons Vaderland* van 27 februari (p. 1). ‘Voor het uur van den aanvang was de zaal (‘Victoria’ – GvG) letterlijk volgepropt’. De reporter, die ‘Junior’ tekende, stak eerst uitgebreid de draak met de liberale afkomst en het adellijk karakter van Van der Gracht die blijkbaar niet reageerde op het betoog van Mortier en Maes maar een aanval lanceerde op de christelijke vakbonden, op het kapitalisme in het algemeen en tegen de IIIde Internationale van Moskou. Herman Vos en Maes maakten daar brandhout van waarop Van der Gracht zelf begon te onderbreken, ‘ten einde zijn partijmannen tot een huilpartij aan te zetten. Wat ook gelukte’. Op vraag van enkele neutrale toehoorders werd de meeting daarop geschorst en besloten binnenkort een debatavond in te richten!

Een einde in mineur

Het verslagboek loopt hier op zijn einde: nog twee bestuursvergaderingen. De voorlaatste vond plaats op 1 maart met als aanwezigen: voorzitter Knaeps en verder Seuntjens, Van Ravensteyn, Deckx, Leys, Steenackers, A. van Hoeck, Wauters, Ward Hermans en Leo Verrees. Hermans had een dertigtal proefnummers van *De Ploeg* meegebracht met het oog op abonnementenwerving. Ondertussen werd elke frank in twee gebeten en werd besloten op het aanstaande bal zeer streng toe te zien op de entree: wie binnen wilde, moest zich lid maken en onmiddellijk de helft van het lidgeld betalen plus het inkomgeld!

Het Antwerps Vrouwencomité voor Amnestie had een brief gestuurd met de vraag in Turnhout een betoging in te richten op 13 maart. Dat werd afgewezen omdat het VOS al een dergelijke betoging gepland had voor de 20^{ste}. Daar kwam nog bij ‘dat een betooging voor volledige genade hoogstwaarschijnlijk zou mislukken’. Voorzitter Knaeps zou nochtans de Sint-Lutgardiskring erover aanspreken ‘of andere alleenstaande personen’ om hiervoor het initiatief te nemen.

Er dreigde ook weer een huisvestingsprobleem: andere maatschappijen trachtten de zaal ‘Victoria’ te betrekken en men zou onderzoeken of het contract daaromtrent niet in gunstige zin kon gewijzigd worden. Wellicht had men daar een schuld opgebouwd want besloten werd dat zolang die niet afbetaald was er geen bijdrage meer aan Antwerpen zou betaald worden, waarmee iedereen volkomen akkoord ging.

Op dinsdag 8 maart vond de laatste vergadering plaats waarvan een verslag in dit notulenboek terug te vinden is. Er waren slechts acht bestuurders aanwezig. Hermans en Verrees waren er niet bij deze keer. *De Ploeg* sloeg ondertussen niet echt aan bij het Kempens publiek en de reden was simpel: ‘Aangezien er weinig plaatselijk nieuws in voorkomt, zal dit blaadje weinig ingang vinden bij het volk, te meer nog daar het wat te intellectueel opgesteld is’.

Net als het Katholiek Vlaamsch Verbond verzocht ook HVF zijn leden propaganda te maken voor een opvoering van ‘Het belang van Ernst’ op 15 maart in het ‘Turnhout’s Feestpaleis’ door

¹⁸⁶ De aankondiging daarvan in *OV*, 22 februari 1921, p. 3 vermeldde ‘het sociaal programma van HVF, de frontpolitiek en artikel 310. Tegenspraak gevraagd’.

het gezelschap van Jan-Oscar de Gruyter¹⁸⁷ en werd een eigen toneelfeest aangekondigd op 20 maart¹⁸⁸. De toegang zou gratis zijn ‘voor de Fronters en hunne families’. Knaeps zou aan Van Mierlo vragen om het (beperkt) HVF-congres op 20 maart in Brussel bij te wonen. En dan eindigt het Verslagboek met: ‘Er wordt nog een weinig geredetwist voor het aanstellen van kandidaten waarop de vergadering sluit om de herhaling van het tooneel toe te laten’.

Een abrupt maar niet geheel onverwacht einde, jazeker. Wat toch de vraag doet rijzen of er misschien nog een tweede verslagboek ergens kan bestaan (hebben)? Wij sluiten het niet uit maar vonden er geen spoor van. Dat zou dan ook een nieuw volume zijn geweest, wat niet erg voor de hand ligt. Wellicht is niet lang na maart 1921 de Turnhoutse afdeling uit elkaar gevallen wegens geldgebrek en te weinig cohesie tussen de diverse opinies en de als doctrinaire bemoeizucht ervaren interventies van het vrijzinnige Antwerpen. Wij zijn het dus niet eens met Bruno de Wever¹⁸⁹, waar die stelt dat de KVV na haar stichting in het voorjaar van 1925 ‘meteen de lokale afdeling van de Frontpartij opslokte’. Voor zover wij weten, viel er toen in Turnhout gewoon niks meer op te sloppen, tenzij enkele verspreide individuen als Juul Leys en Richard van Eyck, die al haast vier jaar geen gestructureerde samenwerking meer hadden ontwikkeld. In de landelijke en regionale pers vonden we daar trouwens geen enkele indicatie van.

Een noodzakelijk addendum: de gemeenteraadsverkiezingen van 24 april 1921

Reeds in het begin van dat jaar schreef de Fronterskrant *De Schelde*: ‘Het is bijna zeker dat de katholieke partij te Turnhout voor de gemeenteverkiezing met twee lijsten zal optreden. De werkliedenpartij (lees: de christendemocratische en Vlaamsgezinde vleugel ervan – GvG) houdt in alle geval aan haar eigen voorwaarden, waarmede de middenstand noch burgerij tot heden vrede hebben. Berichten we tevens, dat de socialisten met 17 kandidaten denken op te komen (de Gemeenteraad bestaat uit 17 leden). De strijd zal hier dus hevig zijn en de paljassen van den huidige Raad hebben veel kans hun zetels te verliezen’¹⁹⁰.

Een jaar eerder al had *De Kempenaar* ‘den katholieken der stad’ aangepord om – nu ‘de reclamen tegen verzuim en missing’ nog konden ingediend worden - de kiezerslijsten te gaan inzien of hun naam daar wel correct op voorkwam. Dat kon, voor mannen en vrouwen apart, in de Katholieke Volksbond, in Amicitia en bij Eugene Waterschoot in de Warandestraat, die secretaris was der Katholieke Kiesvereniging¹⁹¹.

Op 13 april moest de *Gazet van Antwerpen* (p. 2) haar confrater gelijk geven: ‘Er zijn spijtig genoeg twee katholieke lijsten’, waarnaast de lijst der socialisten. Van HVF geen spoor meer! De eerste, volledige katholieke gaf aan de kop de vrij verrassende combinatie van burgemeester en senator Frans du Four en meteen achter hem volksvertegenwoordiger Alfons van Hoeck¹⁹². Deze lijst behaalde tien zetels. Naast Du Four en Van Hoeck waren waren ook gekozen: Aloïs

¹⁸⁷ Dit stuk van Oscar Wilde stond vanaf de oprichting in 1920 op het repertorium van ‘Het Vlaamsche Volkstoneel’, in een vertaling van De Gruyter zelf. Cf. Antoon vander PLAETSE, *Herinneringen aan het Vlaamse Volkstoneel*, 1960, p. 48-49 en *AB*, 6 maart 1921, p. 4 en 13 maart 1921, p. 1. Het ‘Feestpaleis’ was een multifunctionele zaal voor film, muziekuitvoeringen en toneel in de Renier Sniedersstraat 22 (SA.Tu., bouwplan 1919) die begin 1920 haar deuren opende (*AB*, 18 januari 1920, p. 5).

¹⁸⁸ Het is niet echt duidelijk wat men zou opvoeren. Mogelijk was dat ‘Recht’, een toneelwerk ‘hetgeen waarschijnlijk bij het volk ingang zou vinden’ en waarover Karel Steenackers op de bestuursvergadering van 1 maart gesproken had, zij het niet zonder enige reserve. We waren helaas niet in staat om het stuk te identificeren.

¹⁸⁹ Art. ‘Vlaamsche Front, Het’, in: *NEVB*, 1998, dl. III, p. 3406.

¹⁹⁰ *DS*, 27 januari 1921, p. 2.

¹⁹¹ *DK*, 25 juli 1920, p. 1.

¹⁹² Als peters van deze lijst tekenden meer dan vijftig boeren van Zevendonk, naast boswachter Frans van der Veken en koster-organist Alfons Renders (1892-1965), mijn grootvader. In: RA Borgerhout, PAA604, map 2130. Ongeveer rond die tijd moet de foto zijn gemaakt die we van hem terugvinden in: Harry de KOK, *Het Turnhout van toen. Een verzameling foto's en prentbriefkaarten aangevuld met beknopte historische gegevens*, 1987, p. 143.

Verrees (handelaar uit de Otterstraat), Louis van Gool (hovenier van de Oosthovensesteenweg), Jef Buyckx (letterzetter uit de Beirenmolenstraat), Jan Delangh (meubelmaker op de Grote Markt), C.H. Pelckmans (sigarenfabrikant uit de Patersstraat), Alfons van den Kerkhof (fabriekwerker uit de Rivierstraat), Edward Smolderen (advocaat uit de Warandestraat) en Ferdinand Dierckx (landbouwer van het Leiseinde).

De tweede katholieke lijst, van conservatieve en zelfs franskiljonse signatuur (en gesteund door Alphonse Versteyleen) stuurde enkel notaris en uittredend schepen Henri van Genechten naar de nieuwe gemeenteraad. De sombere maar door de krant gewenste voorspelling van *De Schelde*¹⁹³ werd bijna helemaal bewaarheid...

De socialisten kwamen met zes zetels (ook) in de oppositie terecht. Die werden bezet door kandidaat in de Rechten Armand van der Gracht, bediende Frans Breugelmans, sigarenmaker Jef van Heupen, partijsecretaris Gust Hens, fabriekarbeider Frans van Bourgognie en kleermaker Jan Janssens. In juni reeds zou de ganse BWP-fractie zich zonder uitzondering scharen achter een motie van Van Hoeck – als schepen van Onderwijs – ten voordele van de vernederlandsing van de Gentse universiteit en het gebruik van het Nederlands in de openbare besturen. Op vraag van Van der Gracht werd hier nog aan toegevoegd: ‘De raad drukt insgelijks den wensch uit het hooger onderwijs door het mild toekennen van studiebeurzen gegeven door den Staat, Provincie en Gemeente, toegankelijk te maken voor de kinderen der arbeidersklasse’. Zestien gemeenteraadsleden stemden voor, er was slechts één onthouding¹⁹⁴.

Du Four bleef dus burgemeester aan het hoofd van een homogeen katholiek college maar van een gans andere teneur. Van Hoeck kwam voor het eerst in de gemeenteraad en werd dus meteen eerste schepen. Tweede schepen werd Smolderen, derde schepen Pelckmans en Verrees werd vierde schepen¹⁹⁵.

Besluit

Wat had het Frontpartij-avontuur nu opgeleverd? Voor het Vlaams-nationalisme op korte termijn en ons beperkend tot de stad Turnhout: niets. Ook tijdens de gestage opgang van de Katholieke Vlaamsche Volkspartij van Thomas de Backer in ons arrondissement bleef de stad Turnhout het zwakke broertje en duurde het tot 1938 eer er een gemeenteraadszetel behaald werd. De reeds vermelde ruzie tussen De Backer en Jan van Mierlo (die nog lang zou nazinderen) deed daar uiteraard ook geen goed aan. Uiteindelijk was het Van Hoeck die het meeste garen spon bij het strovuur dat HVF bleek te zijn geweest. Zijn formule: die van een gematigd flamingantisme gekoppeld aan een al even voorzichtig christendemocratisch overlegmodel sloeg electoraal aan. Het zou dan ook tot 1938 duren eer Turnhout – en dan nog in geringe mate – beroerd werd door de radicalere tijdsgeest en via een wat bizarre Concentratielijst¹⁹⁶ van katholieke conservatieve burgerij, VNV en Rex een eerste (en enige) Vlaams-nationalist naar het stadhuis zond, met name Leo Verachtert¹⁹⁷.

¹⁹³ Op het einde van 1921 was *De Schelde* in Turnhout in de losse verkoop te verkrijgen bij Claes (Gasthuisstraat) en Verbaendert (Statiestraat) en in de stationskiosk, zo vernemen we in het nummer van 23 oktober 1921, bijblad p. 4.

¹⁹⁴ *OV*, 23 juni 1921, p. 2.

¹⁹⁵ RA Borgerhout, PAA604, map 3782. Cf. H. REYNIERS, ‘De politieke verschuivingen in Turnhout vanaf W.O. II tot 1970, in: *Taxandria*, 1995, 42-43.

¹⁹⁶ Christophe STESENS, ‘Oorlogspereken in Turnhout. Het verhaal van een Kempische stad tijdens de Tweede Wereldoorlog’, in: *Taxandria*, 2000, p. 78-89.

¹⁹⁷ Maria Leon (Leo) Alphonsus Gerardus Verachtert (Tessenderlo 1898 – Westemalle 1975). Vanaf het midden der jaren '30 algemeen propagandist van het Vlaamsch-Nationaal Syndicaat en later VNS-arrondissementsleider voor Turnhout. Woonde eerst in de Oude Vaartstraat, nadien in de Patersstraat. In december 1940 maakte hij nog deel uit de arrondissementsraad van het VNV en in 1941 werd hij lid van de Dietsche Militie/Zwarte Brigade maar nam minder dan een jaar later ontslag uit de partij van Staf de Clercq. Daarna speelde hij op lokaal vlak een leidende rol in de DeVlag als celledier. Het krijgsgerecht verdacht hem er ook van lid te zijn geweest van het zgn. Veiligheidskorps der DeVlag en hij zou ook lid zijn geweest van de Germaansche SS. Bij de bevrijding

Onze onderzoeksvraag van de inleiding ligt nog voor. Reeds van bij het begin bestond in Turnhout een spontane samenwerking tussen ex-activistische jongeren (en iets ouderen) als Marcel Roelandt, Leo Verrees, Bavo Waterschoot en Richard van Eyck en oud-strijders en oud-soldaten. De fricties die we konden waarnemen volgden o.i. meer uit karaktereigenschappen en persoonlijke appreciaties (c.q. depreciaties) dan uit zwaarwegende ideologische verschillen. Maar vaak moesten en moeten politieke nuances dienen om een bepaalde antipathie te verdoezelen of te vermommen. Het Verslagboek bleek een uiterst waardevolle maar vertoonde helaas toch wel wat veel hiaten.

En tenslotte Ward Hermans: al heel gauw moet hij beseft hebben dat de politiek zijn biotoop was en dat daar kansen voor hem lagen, maar niet in zijn geboortestad of -streek! In de Kempen kon de haring van de geboren agitator¹⁹⁸ en (niet zelden) intrigant, de vaak (en niet altijd zonder reden) verongelijkte, de altijd op de meest extreme bres staande self-made intellectueel die hij beslist was, niet braden. HVF en het VOS boden hem en zijn retorisch talent, met zijn onmiskenbare gave voor effectvolle verbale en schriftelijke propaganda, kansen die hij niet onbenut heeft gelaten. Ze zouden hem zelfs tweemaal in het parlement brengen en voor de krijgsraad van Mechelen de doodstraf opleveren¹⁹⁹. Zijn leven is als een kaleidoscoop die een vaak even schril als boeiend en veelkleurig beeld brengt van een turbulente tijd. Door de versnippering van zijn archief en het verloren gaan van een ruim deel ervan, vrezen we echter dat een wetenschappelijk onderbouwde biografie er wellicht nooit zal komen²⁰⁰.

vluchtte hij naar Duitsland maar keerde in mei 1945 met vrouw en dochter terug. In december van dat jaar veroordeelde krijgsraad in Turnhout hem tot de doodstraf die later werd omgezet in gevangenisstraf.

¹⁹⁸ Marc VLEMINCX, 'W. Hermans, politiek agitator', in: *Dietsland Europa*, 1982, nr. 2/3, p. 16-22.

¹⁹⁹ Ludo GERITS, 'W. Hermans als parlamentslid' en Gui van GORP, 'Ward Hermans ging niet naar Canossa', in: *Dietsland Europa*, 1982, nr. 2/3, p. 23-26 en 33-44.

²⁰⁰ Hetzelfde geldt overigens voor veel van zijn tijdgenoten, zoals de katholieke politicus Gustaaf Sap of DeVlag-leider Jef van de Wiele, om ons tot die twee te beperken.